

EPITOME

HISTORIÆ SACRÆ

AD USUM TIRONUM LINGUÆ LATINÆ

AUCTORE

F. C. LHOMOND

ACCEDUNT

GABRIELIS DE STEPHANO

animadversiones italice scriptae, praesertim in modos parum cultae latinitatis

NEAPOLI

EX TYPOGRAPHEO CLASSICORUM LATINORUM

MDCCCLVII

L'EDITORE

Essendo stati richiesti di procurare una stampa nitidamente impressa e diligentemente emendata dell'*Epitome Historiæ Sacræ* del Lhomond, che parecchi Precettori usano di metter nelle mani a quelli che entrano nel tirocinio delle lettere latine; noi non solo abbiamo soddisfatto a quanto ci veniva domandato, ma ci siamo altresì studiati di rendere maggiormente profittevole l'uso di questo libriccino. E primamente, trattandosi di giovanetti che nulla possono avere appreso delle regole della prosodia, ci parve opportuno il venir segnando le sillabe lunghe o brevi in quelle parole che tornano di malagevole pronunziazione; sicchè basterà che il maestro faccia discernere il valore de' due diversi segni adoperati, perchè possa il discente apporsi a rettamente profferir le voci. Di poi ci parve conveniente ad alcuni nomi ebraici restituire

la loro forma indeclinabile, e non serbare in essi l'arbitraria variazione de' casi introdotta dal Lhomond, trasformando *Adam* in *Adamus, Sem* in *Semus, Cham* in *Chamus, Abraham* in *Abrahamus*, *Isaac* in *Isaacus,* ed altri simili, che a ben pochi orecchi possono riuscir grati ad udire. È vero che rendendo declinabili questi nomi, si fa più agevole talvolta l'interpretazione del costrutto; ma, oltrechè questo vantaggio è tristamente compensato dalla mala assuetudine che s'induce di quelle barbare forme, noi anzi crediamo che in tanta facilezza di dettato è pur bene che talora lo studiante s'ingegni di argomentare dal senso il caso che deve attribuire all'immutabil forma del nome ebraico. Infine ci siamo avvisati di venir corredando di alcune annotazioni questa operiecciuola, sì per dichiarare qualche luogo di men facile intendimento, e sì per indicare taluni modi usati dall'autore che si allontanano dalla schiettezza della classica latinità.

EPITOME

HISTORIÆ SACRÆ

---

1. Dio crea il mondo in sei giorni.

Deus creavit cœlum et terram intra sex dies.

Primo die[1], fecit lucem. Secundo die, fecit *firmamentum*, quod vocavit cœlum.

Tertio die, coegit[2] aquas in unum locum, et eduxit e terra plantas et arbores.

Quarto die, fecit solem et lunam, et stellas.

Quinto die, [3] aves quæ volitant in aere, et pisces qui natant in aquis.

Sexto die, fecit omnia animantia, postremo hominem; et quievit die septimo.

[1] *Dies* è di genere maschile e femminile; ma nel singolare si trova meglio adoperato al femminino; e così avea fatto il Lhomond nella prima edizione: di poi, per serbare forse le stesse parole della Volgata, adoperò il genere maschile.

[2] *Coegit* vien da *Cogo*, il quale si compone di *cum* e *ago*, onde il suo primitivo significato è di Raccogliere, Adunare, Stringere insieme; indi si derivò quello di Costringere, Forzare.

[3] Vi si sottintende il verbo *fecit*.

2. Dio forma il corpo di Adamo dal fango della terra.

Deus finxit corpus hominis e limo terræ; dedit illi animam viventem; fecit illum ad similitudinem suam, et nominavit illum Adam.

Deinde immisit soporem in Adam, et detraxit unam e costis ejus dormientis.

Ex ea formavit mulierem, quam dedit sociam Adæ; sicque instituit matrimonium.

Nomen primæ mulieris fuit Eva.

3. Dio alloga l'uomo e la donna nel Paradiso terrestre.

Deus posuit Adam et Evam in horto amœnissimo, qui solet appellari *Paradisus* [1] *terrestris.*

Ingens fluvius irrigabat hortum. Erant ibi omnes arbores jucundæ adspectu, et fructus gustu suaves. Inter eas arbor scientiæ boni et mali.

Deus dixit homini: Utĕre fructibus omnium arborum Paradisi, præter fructum arboris scientiæ boni et mali; nam, si comĕdas illum fructum, moriēris.

4. Adamo ed Eva disubbidiscono a Dio.

Serpens, qui erat callidissimum omnium animantium, dixit mulieri: Cur non comĕdis fructum istius arboris?

[1] La voce *paradisus* non si trova adoperata che dagli Scrittori ecclesiastici e da'poeti cristiani: essa è presa dal greco, e vale Giardino.

Mulier respondit : Deus id prohibuit. Si tetigerimus illum , moriemur.

Minime , inquit serpens : non moriemini ; sed eritis similes Deo , scientes bonum et malum.

Mulier , decepta his verbis , decerpsit fructum et comēdit ; deinde obtŭlit viro , qui pariter comēdit.

5. Adamo ed Eva si nascondono , e si scusano.

Adam , fugiens conspectum Dei , se abscondit. Deus vocavit illum : Adam , Adam.

Qui respondit : Timui conspectum tuum , et abscondi me.

Cur times , inquit Deus , nisi quia comedisti fructum vetĭtum ?

Adam respondit : Mulier , quam dedisti mihi sociam , porrexit mihi fructum istum ut edĕrem [1].

Dominus dixit mulieri : Cur fecisti hoc ? Quæ respondit : Serpens me decēpit.

6. Dio maledice al serpente , e promette un Salvatore.

Dominus dixit serpenti : Quia decepisti mulierem, eris odiosus et exsecratus inter omnia animantia ; reptabis [2] super pectus , et comĕdes terram.

[1] Questo *ederem* viene da *Edo, esum, edere* (senza preterito), che significa Mangiare : potrebbe venire anche da *Edo, edidi, editum, edere*, il cui significato qui non sarebbe da accomodare. Vedi il Dizionario.

[2] *Repto* è uno di quei Verbi che si chiamano frequentativi

Inimicitiæ erunt inter te et mulierem ; ipsa olim contĕret caput tuum.

Dixit etiam mulieri : Afficiam te multis malis; paries liberos in dolore, et eris in potestate viri.

7. Adamo è cacciato dal Paradiso terrestre.

Deinde Deus dixitAdæ: Quia gessisti morem[1] uxori tuæ, habebis terram infestam ; ea fundet tibi spinas et cardŭos.

Quæres[2] ex ea victum cum multo labore, donec abĕas in terram, e qua ortus es.

Tum ejecit Adam et Evam ex horto, ut ille colĕret terram, et collocavit angelum[3], qui præferebat manu gladium igneum, ut custodiret adĭtum Paradisi.

8. Caino e Abele, figliuoli di Adamo.

Adam habuit multos liberos, inter quos Cain et Abel numerantur. Hic fuit pastor, ille agricola.

Uterque obtŭlit dona Domino : Cain quidem fructus terræ ; Abel autem oves egregias[4].

e che si formano dal supino di un altro Verbo; esso deriva da *reptum* supino di *Repere*.

[1] *Gerere morem* è una frase, e vale Secondare, Andare a'versi, Obbedire.

[2] Qui il verbo *Quaerere* è nel significato di Procacciare, Ingegnarsi di avere.

[3] *Angelus* si trova solo negli autori ecclesiastici; ed è una voce tutta greca, che vale Nunzio, Messaggero, Ministro.

[4] *Egregius* è formato da *e grege*, e vale Trascelto da tutto il gregge, da tutta la mandra.

Dona Abelis placuerunt Deo, non autem dona Cain; quod Cain ægre tulit.

Dominus dixit Cain: Cur invides fratri? Si recte facies, recipies mercedem; sin autem male, lues pœnam peccati.

9. Abele ucciso da Caino.

Cain non paruit Deo monenti. Dissimulans iram, dixit fratri suo: Age, eamus deambulatum[1].

Itaque una ambo abierunt foras; et quum essent in agro, Cain irruit in Abelem, et interfecit illum.

Deus dixit Cain: Ubi est tuus frater? Cain respondit: Nescio. Num ego sum custos fratris mei?

10. Punizione di Caino.

Deus dixit Cain: Cain, quid fecisti? Sanguis fratris tui, quem ipse fudisti manu tua, clamat ad me.

Infesta tibi erit terra, quæ bibit sanguinem Abelis: quum colueris eam longo et duro labore, nullos feret fructus. Eris vagus in orbe terrarum.

Cain, desperans veniam, fugit.

11. Costruzione dell'Arca.

Postquam numerus hominum crevit, omnia vitia invaluere. Quare offensus Deus statuit perdere hominum genus diluvio.

[1] *Deambulatum* è un supino in *um*, che si adopera per significare il moto.

Attămen pepercit Noe et liberis ejus, quia colebant virtutem.

Noe, admonĭtus a Deo, exstruxit ingentem arcam in modum navis; linivit[1] eam bitumine, et in eam induxit par unum omnium avium et animantium.

12. Diluvio negli anni del mondo 1656.

Postquam Noe ipse ingressus est arcam cum conjuge, tribus filiis et totĭdem nuribus, aquæ maris et omnium fontium eruperunt.

Simul pluvia ingens cecĭdit per quadraginta dies et totĭdem noctes.

Aqua operuit universam terram, ita ut superaret quindecim cubĭtis altissimos montes.

Omnia absumta sunt diluvio; arca autem, sublevata aquis, fluitabat in alto.

13. Fine del Diluvio.

Deus immisit ventum vehementem, et sensim aquæ imminutæ sunt.

Tandem, mense undecimo postquam diluvium cœperat, Noe aperuit fenestram arcæ, et emisit corvum, qui non est reversus.

[1] V'è *linio, linire* della quarta, e *lino, linere* della terza, amendue nel significato di Ungere, o simigliante: ma il primo non si trova punto usato nel preterito perfetto e ne' tempi che da essi derivano; il secondo fa *lini, livi* e *levi* al preterito, *litum* al supino, ed è di frequentissimo uso.

Deinde emisit columbam. Quum ea non invenisset locum ubi poneret pedem, reversa est ad Noe, qui extendit manum, et intülit eam in arcam.

Columba rursum emissa attülit in ore suo ramum olivæ virentis, quo finis diluvii significabatur.

14. Noè esce dall'Arca.

Noe egressus est ex arca, postquam ibi inclusus fuerat per annum totum ipse et familia ejus. Eduxit secum aves cæteraque animantia.

Tum erexit altare, et obtulit sacrificium Domino. Deus dixit illi: Non delebo deinceps genus hominum. Ponam arcum meum in nubibus, et erit signum fœderis quod facio vobiscum.

Quum obduxero nubes cœlo, arcus meus apparebit, et recordabor fœderis mei, nec unquam diluvium erit ad perdendum orbem terrarum.

15. Corruzione del genere umano.

Omnes gentes propagatæ sunt a filiis [1] Noe. Sem incoluit Asiam; Cham, Africam; Japhet, Europam.

Pœna diluvii non deterruit homines a vitiis; sed brevi facti sunt pejores quam prius.

Obliti sunt Dei creatoris [2]; adorabant solem et lu-

[1] I Latini distinguevano i figliuoli legittimi ed ingenui, usando la parola *liberi*; *liberorum;* sicchè la voce *filius* è da aversi come generica.

[2] Solo nel linguaggio scritturale ed ecclesiastico si adopera *creator* senza alcun compimento, riferendosi a Dio.

nam; non verebantur parentes; dicebant mendacium; faciebant fraudem, furtum, homicidium; uno verbo, se contaminabant omnibus flagitiis.

16. Vocazione di Abramo, anni del mondo 2083.

Quidam tamen sancti viri coluerunt veram religionem et virtutem, inter quos fuit Abraham e genere Sem.

Deus fecit fœdus cum illo his verbis: Exi e domo paterna, desĕre patriam, et pete regionem quam daturus sum posteris tuis. Augebo te prole numerosa; eris pater multarum gentium, ac per te omnes orbis nationes erunt bonis cumulatæ. Adspice cœlum; dinumera stellas, si potes; tua progenies eas æquabit numero.

17. Nascita d'Isacco.

Abraham jam senuerat, et Sara ejus uxor erat sterilis.

Quibus tamen Deus promisit filium ex eis nasciturum.

Habebis, inquit, filium ex Sara conjuge tua.

Quod audiens Sara, risit; nec statim adhibuit fidem promissis Dei; et idcirco reprehensa est a Deo.

Abraham autem credidit Deo pollicenti.

Et vero, uno post anno, filius natus est Abraham, qui vocavit eum Isaac.

18. Abramo s'apparecchia ad immolare il suo figliuolo.

Postquam Isaac adolevit, Deus, tentans fidem Abraham, dixit illi: Abraham, tolle filium tuum unicum quem amas, et immŏla eum mihi in monte quem ostendam tibi.

Abraham non dubitavit parēre Deo jubenti. Imposuit ligna Isaac; ipse vero portabat ignem et gladium.

Quum iter facerent simul, Isaac dixit patri: Mi pater, ecce ligna et ignis; sed ubĭnam est hostia immolanda? Cui Abraham: Deus, inquit, sibi providebit hostiam[1], fili mi.

19. L'Angelo di Dio rattiene la mano di Abramo.

Ubi pervenerunt ambo in locum designatum, Abraham exstruxit aram, disposuit ligna, alligavit Isaac super struem lignorum, deinde arripuit gladium.

Tum angelus clamavit de cœlo: Abraham, contĭne manum tuam; ne noceas puero. Jam fides tua mihi perspecta est, quum non pepercĕris filio tuo unico; et ego favebo tibi: remunerabo splendide fidem tuam.

Abraham respexit, et vidit ariĕtem hærentem cornibus inter vepres, quem immolavit loco filii.

[1] *Providere sibi* in buon latino vale Aversi cura, Attendere a' fatti suoi, o simile: il Lhomond ha usato le parole della Volgata; ma vi si poteva sostituire il verbo *quaerere*, *curare*, *comparare*.

20. Eliezero, servo di Abramo, va a cercare una sposa per Isacco.

Postea Abraham misit servum suum Eliezer ad cognatos suos qui erant in Mesopotamĭa, ut inde adduceret uxorem filio suo Isaac.

Eliezer sumsit decem camelos domini sui, et profectus est, portans secum munera magnifica, quibus donaret puellam destinatam Isaac, et ejus parentes[1].

Ubi pervēnit in Mosopotamiam, constĭtit cum camelis prope puteum aquæ ad vesperum[2], quo tempore mulieres solebant convenire ad hauriendam aquam.

21. Eliezero si raccomanda a Dio per conoscere la sposa destinata ad Isacco.

Eliezer oravit Deum his verbis: « Domine, Deus Abraham, fac ut puella quæ dabit potum mihi petenti, ea sit quam Isaac destĭnas ».

[1] Si dice parimente *Donare aliquid alicui*, e *Donare aliquem aliqua re*; anzi questo secondo costrutto è più frequente e di maggiore eleganza.

[2] Si ha *Vesper* e *Vesperus* di genere maschile, per indicare la Stella Venere (o Espero), ch'è la prima a risplendere nel tramontare che fa il sole; e da ciò si trasferisce ad indicare il Tempo stesso. *Vespera*, di genere femminino, è più adoperato ad indicare la Sera, perchè significa solamente il tempo, e non anche l'astro espero. Vi è altresì *Vesperus, a, um*, aggiuntivo, che si trova adoperato assolutamente, e vi si sottintende *tempus*. In luogo di *Ad vesperam* (In sul far della sera) si dice parimente *Vesperi* o *Vespere*, senza più.

Ecce statim Rebecca, virgo eximia pulchritudine, prodiit, gerens urnam humeris, quæ descendit ad puteum, et implevit urnam.

Tunc Eliezer progressus obviam puellæ: Da, inquit, potum mihi. Cui Rebecca: Bibe, ait, domine mi; et simul demisit urnam.

Quum ille bibisset, Rebecca obtulit etiam aquam camelis. Hoc indicio cognovit Eliezer quod scire cupiebat.

22. Eliezero interroga Rebecca intorno alla sua famiglia.

Eliezer protulit inaures aureas et armillas, quas dedit Rebeccæ. Tum interrogavit illam cujus esset filia, num in domo patris esset locus ad commorandum.

Cui Rebecca respondit: Ego sum filia Bathuelis. Avus meus est frater Abraham. Est domi locus ad commorandum amplissimus; est etiam plurimum fœni et palearum ad usum camelorum.

Quod audiens Eliezer, egit gratias Deo, qui tribuisset iter prosperum sibi.

23. Eliezero è ricevuto in casa di Batuele, nipote di Abramo.

Rebecca properavit domum, et narravit matri suæ ea quæ sibi contigĕrant.

Laban, frater Rebeccæ, quum audivisset sororem narrantem, adiit hominem, qui stabat ad fontem cum camelis, et compellans eum: Ingredĕre, inquit, do-

mine mi. Cur stas foris? Paravi hospitium tibi et locum camelis.

Dein deduxit eum domum, eique cibum apposuit.

24. Rebecca è conceduta in isposa ad Isacco.

Continuo Eliezer exposuit parentibus Rebeccæ causam itineris suscepti, rogavitque ut annuĕrent postulationi suæ.

Qui responderunt: Ita voluntas Dei fert; nec possumus Deo obsistere. En Rebecca; proficiscatur tecum, nuptura Isaac.

Tum Eliezer depromsit vasa aurea et argentea, vestesque pretiosas, quas dedit Rebeccæ; obtulit etiam munera matri ejus et fratri, et inierunt convivium.

25. Partenza di Rebecca.

Postridie Eliezer surgens mane, dixit parentibus Rebeccæ: Herus meus me exspectat; dimittite me, ut redeam ad illum.

Qui responderunt: Vocemus puellam, et percontemur ejus sententiam [1].

Quum Rebecca venisset, sciscitati sunt an vellet discedere cum homine. Volo, inquit illa.

Dimiserunt ergo Rebeccam et nutricem illius, precantes ei omnia prospera.

[1] *Percontari* si adopera meglio col nome di persona, dicendosi: *percontari aliquem de aliqua re.*

26. Matrimonio d'Isacco.

Isaac forte tunc deambulabat rure; vidit camelos venientes. Simul Rebecca, conspicata virum deambulantem, desiluit e camelo, et interrogavit Eliezer: Quis est ille vir?

Eliezer respondit: Ipse est herus meus. Illa statim operuit se pallio.

Eliezer narravit Isaac omnia quæ fecerat.

Isaac introduxit Rebeccam in tabernaculum matris suæ, et lenitus est dolor quem capiebat ex morte matris.

27. Esaù vende il suo diritto di primogenitura a Giacobbe.

Rebecca edidit uno partu duos filios, Esau et Jacob. Qui prior editus est pilosus erat, alter vero lenis. Ille fuit venator strenuus, hic autem placidus et simplex moribus.

Quadam die, quum Jacob sibi paravisset pulmentum ex lentibus, venit Esau fessus de via, et dixit fratri: Da mihi hoc pulmentum; nam redeo rure exanimatus lassitudine.

Cui Jacob: Dabo, si concedas mihi jus primogeniti. Faciam libenter, inquit Esau. Jura ergo, ait Jacob. Esau juravit, et vendidit jus suum [1].

[1] *Vendere jus* non è propriamente adoperato, e potrebbe

28. Isacco spedisce Esaù alla caccia.

Isaac, qui delectabatur venatione, amabat Esau; Jacob vero erat carior Rebeccæ.

Quum Isaac jam senuisset, et factus esset cæcus, vocavit Esau. Sumito, inquit, pharĕtram, arcum et sagittas; affer mihi et para de venatione pulmentum ut comĕdam, et apprĕcer tibi fausta omnia, antequam moriar.

Esau itaque profectus est venatum.

29. Rebecca consiglia a Giacobbe di prevenire Esaù.

Rebecca audierat Isaac loquentem. Vocavit Jacob, et: Afferto, inquit, mihi duos hædos opīmos; conficiam pulmentum, quo pater tuus valde delectatur. Appones ei cibum, et bene precabitur tibi.

Jacob respondit: Ego non ausim id facere, mater. Esau est pilosus, ego sum lenis. Si pater me attrectaverit, succensebit mihi. Ita indignatio patris et damnum mihi evenient pro ejus benevolentia.

30. Rebecca apparecchia da mangiare a Isacco.

Rebecca instĭtit: Ne timeas, inquit, fili mi. Si quid adversi inde sequatur, id totum sumo mihi. Tu vero ne dubites facere quod jussus es [1].

invece avere il significato di Render la giustizia. Il verbo *cedere* sarebbe meglio appropriato.

[1] Vi si sottintende nuovamente *facere*.

Itaque Jacob abiit, et attŭlit matri duos hædos. Illa paravit seni cibum quem noverat suavem esse palato ejus.

Deinde induit Jacob vestibus fratris; aptavit pellem hædi manibus ejus et collo.

Tum: Adi, inquit, patrem tuum, et offer illi escam quam appĕtit.

31. Isacco benedice Giacobbe in luogo di Esaù.

Jacob attulit patri suo escam paratam a matre.

Cui Isaac dixit: Quisnam es tu? Jacob respondit: Ego sum Esau primogenitus tuus. Feci quod jussisti, pater. Surge, et comĕde de venatione mea.

Quomodo, ait Isaac, potuisti invenire[1] tam cito? Invĕni, pater; Deus ita voluit.

Isaac rursum: Tune es Esau primogenitus meus? Accede propius ut attrectem te.

Ille accessit ad patrem, qui dixit: Vox quidem est Jacob, sed manus sunt Esau.

32. Esaù ritorna, e domanda la benedizione d'Isacco.

Isaac, amplexatus Jacob, anteposuit eum fratri, et tribuit illi omnia bona primogeniti.

Non multo post Esau rediit a venatione, et ipse obtŭlit patri pulmentum quod paraverat.

Cui Isaac mirans dixit: Quis est ergo ille qui mo-

[1] Si sottintende *venationem*.

do attulit mihi cibum, et cui apprecatus sum omnia fausta, tanquam primogenito?

Quod audiens Esau edidit magnum clamorem, et implevit domum lamentis.

33. Partenza di Giacobbe.

Esau ardens ira minabatur mortem Jacob.

Quare Rebecca mater timens dilecto filio suo: Fuge, inquit, fili mi. Abi ad Laban avunculum tuum, et commorare apud eum, donec ira fratris tui defervescat.

Jacob, dimissus a patre et matre, profectus est in Mesopotamĭam.

Iter faciens pervēnit ad quemdam locum, ubi fessus de via pernoctavit: supposuit lapidem capiti suo, et obdormivit.

34. Visione di Giacobbe.

Jacob vidit in somnis scalam, quæ innixa terræ pertinebat[1] ad cœlum, atque angelos Dei ascendentes et descendentes. Audivit Dominum dicentem sibi: Ego sum Deus patris tui. Dabo tibi et posteris tuis terram cui incŭbas. Noli timere; ego favebo tibi; ero custos tuus quocunque perrexeris, et redūcam te in

[1] V'ha *Pertinet, ebat,* impersonale, e significa Appartenere, Spettare; ma *Pertineo*, che ha tutte le persone, vale Giungere, Arrivare; e così è da intendere in questo luogo.

patriam, ac per te omnes orbis nationes erunt bonis cumulatæ.

Jacob expergefactus adoravit Dominum.

35. Giacobbe giugne in Mesopotamia.

Jacob iter persecutus pervēnit in Mesopotamíam. Vidit tres pecorum greges propter[1] puteum cubantes. Nam ex eo puteo greges solebant adaquari. Os putei claudebatur ingenti lapide.

Jacob accessit illuc, et dixit pastoribus: Fratres, unde estis? Qui responderunt: Ex urbe Haran.

Quos interrogavit iterum: Nostisne[2] Laban? Dixerunt: Novimus: — Valetne? — Valet, inquiunt. Ecce Rachel filia ejus venit cum grege suo.

36. Giacobbe è bene accolto da Labano.

Dum Jacob loqueretur cum pastoribus, Rachel, filia Laban, venit cum pecore paterno; nam ipsa pascebat gregem.

Confestim Jacob, videns cognatam suam, amovit lapidem ab ore puteī. Ego sum, inquit, filius Rebeccæ; et osculatus est eam.

[1] Qui *Propter* è in luogo della preposizione *Secus, Prope*.
[2] *Nostis* (sincopato da *Novistis*) non viene qui da *Nosco*, ma dal difettivo *Novi*, il quale con le voci del passato esprime anche il presente. E lo stesso dicasi di *Novimus*, che viene appresso.

Rachel festinans id nuntiavit patri suo, qui agnovit filium sororis suæ, deditque ei Rachelem in matrimonium.

37. Ritorno di Giacobbe.

Jacob diu commoratus est apud Laban. Interea mire auxit rem suam, et factus est dives.

Longo post tempore, admonitus a Deo, rediit in patriam suam.

Extimescebat iram fratris sui. Ut placaret animum ejus, præmisit ad eum nuntios, qui offerrent ei munera.

Esau mitigatus occurrit obviam Jacob advenienti; insiliit in collum ejus, flensque osculatus est eum, nec quidquam illi nocuit.

38. Infanzia di Giuseppe.

Jacob habuit duodecim filios, inter quos erat Joseph. Hunc pater amabat præ cæteris, quia senex genuerat eum. Dederat illi togam textam e filis varii coloris.

Quam ob causam Joseph erat invisus suis fratribus, præsertim postquam narravisset eis duplex somnium, quo futura ejus magnitudo portendebatur.

Oděrant illum tantopere, ut non possent cum eo amice loqui.

39. Sogni di Giuseppe.

Hæc porro erant Joseph somnia: « Ligabamus, inquit, simul manipulos in agro. Ecce manipulus meus surgebat et stabat rectus[1]; vestri autem manipuli circumstantes venerabantur meum.

Postea vidi in somnis solem, lunam et undecim stellas adorantes me ».

Cui fratres responderunt: Quorsum spectant ista somnia? Num tu eris rex noster? Num subjiciemur ditioni tuæ? Fratres igitur invidebant ei; at pater rem tacitus considerabat.

40. I fratelli di Giuseppe fermano tra loro di ucciderlo.

Quadam die, quum fratres Joseph pascerent greges procul, ipse remanserat domi. Jacob misit eum ad fratres, ut sciret quomodo se haberent.

Qui videntes Joseph venientem, consilium ceperunt illius occidendi. Ecce, inquiebant, somniator venit. Occidamus illum et projiciamus in puteum. Dicemus patri: Fera devoravit Joseph. Tunc apparebit quid sua illi prosint somnia.

[1] *Rectus* è da aversi come un pleonasmo adoperato per maggior chiarezza; perciocchè *Stare*, vale di per sè a significare Star ritto.

41. Ruben, il maggiore de' fratelli, s'adopera di salvarlo.

Ruben, qui erat natu maximus, deterrebat fratres a tanto scelere.

« Nolite, inquiebat, interficere puerum; est enim frater noster. Demittite eum potius in hanc foveam ».

Habebat in animo liberare Joseph ex eorum manibus, et illum extrahere e fovea, atque ad patrem reducere.

Reipsa his verbis deducti sunt ad mitius consilium.

42. Giuseppe è venduto da' suoi fratelli ad alcuni mercatanti.

Ubi Joseph pervenit ad fratres suos, detraxerunt ei togam qua indutus erat, et detruserunt eum in foveam.

Deinde quum consedissent ad sumendum cibum, conspexerunt mercatores qui petebant Ægyptum[1] cum camelis portantibus varia aromata.

Venit illis in mentem vendere Joseph illis mercatoribus.

Qui emerunt Joseph viginti nummis argenteis, eumque duxerunt in Ægyptum.

[1] *Petere* con l'accusativo di luogo, significa Indirizzarsi a quella volta.

43. I fratelli di Giuseppe mandano al loro padre la veste di quello aspersa di sangue.

Tunc fratres Joseph tinxerunt togam ejus in sanguine hædi quem occiderant, et miserunt eam ad patrem cum his verbis: Invenimus hanc togam; vide an toga filii tui sit.

Quam quum agnovisset, pater exclamavit: Toga filii mei est; fera pessima devoravit Joseph. Deinde scidit vestem, et induit cilicium.

Omnes liberi ejus convenerunt ut lenirent dolorem patris. Sed Jacob noluit accipere consolationem, dixitque: Ego descendam mœrens cum filio meo in sepulcrum.

44. Putifarre compera Giuseppe.

Putiphar Ægyptius emit Joseph a mercatoribus.

Deus autem favit Putiphar causa Joseph: omnia ei prospere succedebant.

Quam ob rem Joseph benigne habitus est ab hero, qui præfecit eum domui suæ.

Joseph ergo administrabat rem familiarem Putiphar: omnia fiebant ad nutum ejus, nec Putiphar ullius negotii curam gerebat.

45. Giuseppe è accusato dalla moglie di Putifarre, ed è messo in carcere.

Joseph erat insigni et pulchra facie. Uxor Putiphar eum pelliciebat ad flagitium.

Joseph autem nolebat assentiri imprŏbæ mulieri.

Quadam die, mulier apprehendit oram pallii ejus; at Joseph reliquit pallium in manibus ejus, et fugit.

Mulier irata inclamavit servos, et Joseph accusavit apud virum, qui, nimium credulus, conjecit Joseph in carcerem.

46. Sogno de' due ufficiali del re Faraone.

Erant in eodem carcere duo ministri regis Pharaonis: alter præerat pincernis[1], alter pistoribus.

Utrīque obvēnit divinītus somnium eādem nocte.

Ad quos quum venisset Joseph mane, et animadvertisset eos tristiores sŏlito, interrogavit quænam esset mœstitiæ causa.

Qui responderunt: Obvēnit nobis somnium, nec quisquam est qui illud nobis interpretetur.

Nonne, inquit Joseph, Dei solius est prænoscere res futuras? Narrate mihi somnia vestra.

[1] *Pincerna*, che vale Coppiere, è un nome che si trova usato da Lampridio: nello stesso senso adoperò Apulejo il nome *pocillator*. I Latini per ogni Servo deputato alle cose della mensa adoperavano *Puer* o *Minister*, ed indicavano il Coppiere con la frase *Esse* o *Stare a cyathis*, *a scyphis, a poculis*.

47. Giuseppe spiega il sogno del Gran Coppiere.

Tum prior sic exposuit Joseph somnium suum: « Vidi in quiete vitem in qua erant tres palmites; ea paulatim protulit gemmas; deinde flores eruperunt, ac denique uvæ maturescebant.

« Ego exprimebam uvas in scyphum Pharaonis, eique porrigebam ».

Esto bono animo, inquit Joseph; post tres dies Pharao te restituet in gradum pristinum; te rogo ut memineris mei.

48. Giuseppe spiega il sogno del Gran Panattiere.

Alter quoque narravit somnium suum Joseph: « Gestabam in capite tria canistra, in quibus erant cibi quos pistores solent conficere.

« Ecce autem aves circumvolitabant, et cibos illos comedebant ». Cui Joseph: Hæc est interpretatio istius somnii. Tria canistra sunt tres dies, quibus elapsis, Pharao te feriet securi, et affiget ad palum, ubi aves pascentur carne tua.

49. Avveramento de' due sogni.

Die tertio, qui dies natalis Pharaonis erat, splendidum convivium parandum fuit.

Tunc rex meminit ministrorum suorum, qui erant in carcere.

Restituit præfecto pincernarum munus suum; alterum vero securi percussum suspendit ad palum. Ita res somnium comprobavit.

Tamen præfectus pincernarum oblitus est Joseph, nec illius in se meriti recordatus est.

50. Sogni del re Faraone.

Post biennium rex ipse habuit somnium.

Videbatur sibi adstare Nilo flumini; et ecce emergebant de flumine septem vaccæ pingues, quæ pascebantur in palude.

Deinde septem aliæ vaccæ macilentæ exierunt ex eodem flumine, quæ devorarunt priores.

Pharao experrectus rursum dormivit, et alterum habuit somnium. Septem spicæ plenæ enascebantur in uno culmo, aliæque totidem exiles succrescebant, et spicas plenas consumebant.

51. Il Gran Coppiere ragiona di Giuseppe al re.

Ubi illuxit, Pharao perturbatus convocavit omnes conjectores Ægypti, et narravit illis somnium; at nemo poterat illud interpretari.

Tunc præfectus pincernarum dixit regi: Confiteor peccatum meum; quum ego et præfectus pistorum essemus in carcere, uterque somniavimus eadem nocte.

Erat ibi puer hebræus, qui nobis sapienter interpretatus est somnia: res enim interpretationem comprobavit.

52. Giuseppe spiega il sogno del re.

Rex arcessivit Joseph, eique narravit utrumque somnium. Tum Joseph Pharaoni: Duplex, inquit, somnium unam atque eamdem rem significat.

Septem vaccæ pingues et septem spicæ plenæ sunt septem anni ubertatis [1] mox venturæ; septem vero vaccæ macilentæ et septem spicæ exĭles sunt totĭdem anni famis, quæ ubertatem secutura est.

Itaque, rex, præfice toti Ægypto virum sapientem et industrium, qui partem frugum recondat in horreis publicis, servetque diligenter in subsidium famis secuturæ.

53. Giuseppe è fatto Balì di tutto l'Egitto.

Regi placuit consilium. Quare dixit Joseph: Num quis est in Ægypto te sapientior? Nemo certe fungetur melius illo munere. En tibi trado curam regni mei.

Tum detraxit e manu sua annŭlum, et Joseph digito inseruit; induit illum veste byssĭna, collo torquem aureum circumdĕdit, eumque in curru suo secundum collocavit.

[1] Le espressioni *anni ubertatis*, *anni famis* sono della Volgata: in buon latino andava detto: *septem anni fertiles mox venturi . . . totidem anni steriles qui successuri sunt*.

Joseph erat triginta annos natus[1], quum summam potestatem a rege accepit.

54. Giuseppe ripone in serbo una parte di grani, e dipoi li vende.

Joseph perlustravit omnes Ægypti regiones, et per septem annos ubertatis congessit maximam frumenti copiam.

Secuta est inopia septem annorum, et in orbe universo fames ingravescebat.

Tunc Ægyptii, quos premebat egestas, adierunt regem, postulantes cibum.

Quos Pharao remittebat ad Joseph. Hic autem aperuit horrea, et Ægyptiis frumenta vendidit.

55. Giacobbe manda i suoi figliuoli in Egitto, e ritiene con sè Beniamino.

Ex aliis quoque regionibus conveniebatur[2] in Ægyptum ad emendam ànnonam.

Eädem necessitate compulsus Jacob misit illuc filios suos.

Itaque profecti sunt fratres Joseph; sed pater re-

[1] I latini nel noverare l'età di alcuno, adoperavano sempre la voce *natus*, che in italiano si tralascia di tradurre.

[2] Questa è voce di forma impersonale passiva, perchè derivante da *Convenio* neutro, e non da *Convenio* attivo: ma solo nelle terze persone singolari, di molti neutri si suol trarre la voce di forma passiva.

tinuit domi natu minimum, qui vocabatur Benjamin.

Timebat enim ne quid mali [1] ei accideret in itinere.

Benjamin ex eādem matre natus erat qua Joseph, ideoque ei longe carior erat quam cæteri fratres.

56. Giuseppe fa le viste di averli in sospetto di spie.

Decem fratres, ubi in conspectum Joseph venerunt, eum proni venerati sunt.

Agnovit eos Joseph, nec ipse est cognitus ab eis.

Noluit indicare statim quis esset, sed eos interrogavit tanquam alienus: Unde venistis, et quo consilio?

Qui responderunt: Profecti sumus e regione Chanaan ut emamus frumentum.

Non est ita, inquit Joseph; sed venistis huc animo hostili: vultis explorare nostras urbes et loca Ægyptii parum munita.

At illi: Minime, inquiunt; nihil mali [2] meditamur. Duodecim fratres sumus. Minimus retentus est domi a patre; alius vero non superest.

57. Giuseppe ritiene Simeone fino a che
gli si conduca Beniamino.

Illud Joseph angebat quod Benjamin cum cæteris non adĕrat.

Quare dixit eis: Experiar an verum dixeritis. Ma-

[1] *Ne quid mali*, in luogo di *ne aliquod malum*.
[2] *Nihil mali* per *nullum malum*.

neat unus ex vobis obses apud me, dum adducatur huc frater vester minimus. Cæteri, abite cum frumento.

Tunc cœperunt inter se dicere: Merito hæc patimur. Crudeles fuimus in fratrem nostrum; nunc pœnam hujus sceleris luĭmus.

Putabant hæc verba non intellĭgi a Joseph, quia per interpretem cum eis loquebatur.

Ipse autem avertit se parumper, et flevit.

58. I fratelli di Giuseppe tornan via.

Joseph jussit fratrum saccos impleri tritĭco, et pecuniam quam attulĕrant reponi in ore saccorum; addidit insŭper cibaria in viam.

Deinde dimisit eos, præter Simeonem, quem retinuit obsĭdem.

Itaque profecti sunt fratres Joseph; et quum venissent ad patrem, narraverunt ei omnia quæ sibi accidĕrant.

Quum aperuissent saccos, ut effunderent frumenta, mirantes repererunt pecuniam.

59. Giacobbe non vuol lasciar partire Beniamino.

Jacob, ut audivit Benjamin arcessi a præfecto Ægypti, cum gemitu questus est.

« Orbum me liberis fecistis: Joseph mortuus est; Simeon retentus est in Ægypto; Benjamin vultis abducere.

« Hæc omnia mala in me recidunt. Non dimittam Benjamin; nam, si quid ei adversi[1] acciderit in via, non potero ei superstes vivere; sed dolore oppressus moriar ».

60. I suoi figliuoli gli fanno instanza perchè acconsenta di far partire Beniamino.

Postquam consumti sunt cibi quos attulerant, Jacob dixit filiis suis: Proficiscimini iterum in Ægyptum, ut ematis cibos. Qui responderunt: Non possumus adire præfectum Ægypti sine Benjamin; ipse enim jussit illum ad se adduci.

Cur, inquit pater, mentionem fecistis de fratre vestro minimo?

Ipse, inquiunt, nos interrogavit an pater viveret, an alium fratrem haberemus. Respondimus ad ea quæ sciscitabatur; non potuimus præscire eum dicturum esse: Adducite huc fratrem vestrum.

61. Giacobbe finalmente si lascia indurre a far partire Beniamino.

Tunc Judas, unus e filiis Jacob, dixit patri: « Committe mihi puerum; ego illum recipio in fidem meam; ego servabo, ego reducam illum ad te; nisi fecero, hujus rei culpa in me residebit. Si voluisses eum sta-

[1] *Si quid adversi* equivale a *si quae res adversa.*

tim dimittere, jam secundo huc rediissemus[1] ». Tandem victus pater annuit: « Quoniam necesse est, inquit, proficiscatur Benjamin vobiscum. Deferte viro munera et duplum pretium, ne forte errore factum sit ut vobis redderetur prior pecunia ».

62. Giuseppe fa apparecchiare un lauto pranzo a' suoi fratelli.

Nuntiatum est Joseph eosdem viros advenisse, et cum eis parvulum fratrem.

Jussit Joseph eos introduci domum, et lautum parari convivium.

Illi porro metuebant ne arguerentur de pecunia quam in saccis repererant; quare purgaverunt se apud dispensatorem Joseph.

Jam semel, inquiunt, huc venĭmus. Reversi domum, invenĭmus pretium frumenti in saccis. Nescimus quonam casu id factum fuerit; sed eamdem pecuniam reportavimus.

Quibus dispensator ait: Bono animo estote. Deinde adduxit ad illos Simeonem, qui retentus fuerat.

63. Sono ammessi all' udienza di Giuseppe.

Deinde Joseph ingressus est in conclave, ubi sui eum fratres exspectabant, qui eum venerati sunt offerentes munera.

[1] In luogo di *secundo* qui sarebbe più appropriato *denuo, iterum*.

Joseph eos clementer salutavit, interrogavitque: Salvusne est senex ille, quem vos patrem habetis? Vivitne adhuc?

Qui responderunt: Salvus est pater noster; adhuc vivit.

Joseph autem, conjectis in Benjamin oculis, dixit: Iste est frater vester minimus, qui domi remanserat apud patrem? Et rursus [1]: Deus sit tibi propitius, fili mi; et abiit festinans, quia commotus erat animo, et lacrimæ erumpebant.

64. Giuseppe fa riporre la sua coppa d'argento nel sacco di Beniamino.

Joseph, lota facie, regressus [2], continuit se, et jussit apponi cibos. Tum distribuit escam unicuique fratrum suorum; sed pars Benjamin erat quintuplo major [3] quam cæterorum. Peracto convivio, Joseph dat negotium dispensatori, ut saccos eorum impleat frumento, pecuniam simul reponat, et insuper scyphum suum argenteum in sacco Benjamin recondat.

Ille fecit diligenter quod jussus fuerat.

[1] Si sottintende *ait*.

[2] Qui sarebbe meglio adoperato *reversus;* perciocchè *regressus* si dice propriamente di chi ritorna sopra i suoi passi, prima di giugnere ove avea in animo di andare.

[3] In latino si ha *duplo* e *triplo*, ma non *quadruplo*, o altro simile: onde qui bisognava dire *quinquies tanto major*.

65. Giuseppe manda per inseguirli.

Fratres Joseph sese in viam dederant, necdum procul ab urbe aberant.

Tunc Joseph vocavit dispensatorem domus suæ, eique dixit: Persequěre viros, et quum eos assecutus fueris, illis dicito: Quare injuriam pro beneficio rependistis?

Subripuistis scyphum argenteum, quo dominus meus utitur; imprŏbe fecistis.

Dispensator mandata Joseph perfecit: ad eos confestim advolavit; furtum exprobravit; rei indignitatem exposuit.

66. Si trova la coppa nel sacco di Beniamino.

Fratres Joseph responderunt dispensatori: Istud sceleris [1] longe a nobis alienum est. Nos, ut tute scis, retulimus bona fide pecuniam repertam in saccis. Tantum abest, ut furati simus scyphum domini tui. Apud quem furtum deprehensum fuerit, is morte mulctetur.

Continuo deponunt saccos et aperiunt. Quos ille scrutatus, invenit scyphum in sacco Benjamin.

[1] *Istud sceleris* in luogo di *istud scelus*, ed è costrutto alla greca.

67. Ritornano alla città pieni di rammarico.

Tunc fratres Joseph mœrore oppressi revertuntur in urbem.

Adducti ad Joseph, sese abjecerunt ad pedes illius. Quibus ille: Quomodo, inquit, potuistis hoc scelus admittere?

Judas respondit: Fateor, res est manifesta, nullam possumus excusationem afferre, nec audemus petere veniam aut sperare; nos omnes erimus servi tui.

Nequaquam, ait Joseph; sed ille, apud quem inventus est scyphus, erit mihi servus: vos autem abite liberi ad patrem vestrum.

68. Giuda si profferisce in servaggio in iscambio di Beniamino.

Tunc Judas accedens propius ad Joseph: Te oro, inquit, domine mi, ut bona cum venia me audias. Pater unice diligit puerum. Nolebat primo eum dimittere. Non potui id ab eo impetrare, nisi postquam spopondi eum tutum ab omni periculo fore. Si redierimus ad patrem sine puero, ille, mœrore confectus, morietur.

Te oro atque obsecro ut sinas puerum abire, meque pro eo addicas in servitutem. Ego pœnam, qua dignus est, mihi sumo et exsolvam.

69. Giuseppe si dà a conoscere a' suoi fratelli.

Interea Joseph continere se vix poterat; quare jussit Ægyptios adstantes recedere.

Tum flens dixit magna voce: Ego sum Joseph. Vivitne adhuc pater meus?

Non poterant respondere fratres ejus nimio timore perturbati.

Quibus ille amice: Accedite, inquit, ad me. Ego sum Joseph, frater vester, quem vendidistis mercatoribus euntibus in Ægyptum. Nolite timere: Dei providentia id factum est, ut ego saluti vestræ consulĕrem.

70. Giuseppe commette loro di condurre suo padre in Egitto.

Joseph, hæc locutus[1], fratrem suum Benjamin complexus est, eumque lacrimis conspersit.

Deinde cæteros quoque fratres collacrimans osculatus est. Tum demum illi cum eo fidenter locuti sunt.

Quibus Joseph: Ite, inquit, properate ad patrem meum, eique nuntiate filium suum vivere, et apud Pharaonem plurimum posse. Persuadete illi ut in Ægyptum cum omni familia commĭgret.

[1] A render piena la locuzione, bisogna supplirvi altre voci, cioè: *postquam haec locutus sit* o *fuerit*.

71. Faraone invia doni e cocchi a Giacobbe.

Fama de adventu fratrum Joseph ad aures regis pervēnit; qui dedit eis munera perferenda ad patrem cum his mandatis: Adducite huc patrem vestrum et omnem ejus familiam, nec multum curate supellectilem vestram, quia omnia quæ opus erunt vobis præbiturus sum, et omnes opes Ægypti vestræ erunt.

Misit quoque currus ad vehendum senem et parvulos [1] et mulieres.

72. I fratelli di Giuseppe fanno sapere al loro padre che quegli vive.

Fratres Joseph festinantes reversi sunt ad patrem suum, eique nuntiaverunt Joseph vivere, et principem esse totius Ægypti.

Ad quem nuntium Jacob, quasi e gravi somno excitatus, obstupuit, nec primum filiis rem narrantibus fidem adhibebat. Sed, postquam vidit plaustra et dona sibi a Josepho missa, recepit animum; et: Mihi satis est, inquit, si vivit adhuc Joseph meus. Ibo, et videbo eum antequam moriar.

73. Giacobbe parte con tutta la sua famiglia per l'Egitto.

Jacob, profectus cum filiis et nepotibus, pervēnit

[1] *Parvulus* non si adopera in luogo di *puerulus*, *puellulus*; ma è voce biblica: *Sinite parvulos venire ad me*.

in Ægyptum, et præmisit Judam ad Joseph, ut eum faceret certiorem de adventu suo.

Confestim Joseph processit obviam patri. Quem ut vidit, in collum ejus insiliit, et flens flentem complexus est.

Tum Jacob: Satis diu vixi, inquit; nunc æquo animo moriar, quoniam conspectu tuo frui mihi licuit, et te mihi superstitem relinquo.

74. Giuseppe fa sapere al re l'arrivo di suo padre.

Joseph adiit Pharaonem, eique nuntiavit patrem suum advenisse; constituit etiam quinque e fratribus suis coram rege.

Qui eos interrogavit quidnam operis [1] haberent. Illi responderunt se esse pastores.

Tum rex dixit Joseph: Ægyptus in potestate tua est. Cura ut pater et fratres tui in optimo loco habitent; et, si qui sint inter eos gnavi et industrii, trade eis curam pecorum meorum.

75. Giuseppe presenta suo padre a Faraone.

Joseph adduxit quoque patrem suum ad Pharaonem, qui, salutatus a Jacob, percontatus est ab eo qua esset ætate.

Jacob respondit regi: Vixi centum et triginta an-

[1] *Quidnam operis* in luogo di *quodnam opus*.

nos, nec adeptus sum senectutem beatam avorum meorum. Tum, bene precatus regi, discessit ab eo.

Joseph autem patrem et fratres suos collocavit in optima parte Ægypti, eisque omnium rerum abundantiam suppeditavit.

76. Giacobbe chiede di esser sepolto nella tomba de' suoi padri.

Jacob vixit septem et decem annos, postquam commigrasset in Ægyptum.

Ubi sensit mortem sibi imminēre, arcessīto Joseph dixit: Si me amas, jura te id facturum esse quod à te petam, scilicet ut ne me sepelias in Ægypto, sed corpus meum transferas ex hac regione, et condas in sepulcro majorum meorum.

Joseph autem: Faciam, inquit, quod jubes, pater.

Jura ergo mihi, ait Jacob, te certo id facturum esse.

Joseph juravit in verba patris.

77. Giuseppe presenta a Giacobbe i suoi due figliuoli perchè li benedica.

Joseph adduxit ad patrem duos filios suos, Manassem et Ephraim. Posuit Manassem, qui natu major erat, ad dextram senis, Ephraim vero minorem, ad sinistram ejus.

At Jacob, decussans manus, dextram imposuit E-

phraim, sinistram autem Manassi, et utrique simul bene precatus est.

Quod Joseph animadvertens ægre tulit, et conatus est manus patris commutare.

At pater restitit, dixitque Joseph: Scio, fili mi, scio hunc esse majorem natu, et illum minorem; id prudens feci.

Ita Jacob Ephraim Manassi anteposuit.

78. Giuseppe rende gli ultimi ufficii a suo padre.

Ut vidit Joseph exstinctum patrem, ruit super eum flens, et osculatus est eum, luxitque illum diu.

Deinde præcepit medicis ut condirent corpus[1]; et ipse cum fratribus multisque Ægyptiis patrem deportavit in regionem Chanaan.

Ibi funus fecerunt cum magno planctu, et sepelierunt corpus in spelunca ubi jacebant Abraham et Isaac; reversique sunt in Ægyptum.

79. Giuseppe consola i suoi fratelli.

Post mortem patris, timebant fratres Joseph, ne ulcisceretur injuriam quam acceperat. Miserunt igi-

[1] Il proprio significato di *Condire* è Render sapido, Dar sapore a' cibi, come si è mantenuto in italiano. Quando si tratta di cadaveri, prende il senso traslato di Imbalsamare, com' è in questo luogo. E Cicerone (5 Tuscul.) disse: *Condiunt Ægyptii mortuos, et domi servant*, Gli Egizii imbalsamano i morti, e li serbano in casa.

tur ad illum rogantes nomine patris[1], ut eam oblivisceretur, sibique condonaret.

Quibus Joseph respondit: Non est quod timeatis. Vos quidem malo in me animo fecistis; sed Deus convertit illud in bonum; ego vos alam et familias vestras. Consolatus est eos plurimis verbis, et leniter cum illis locutus est.

80. Morte di Giuseppe.

Joseph vixit annos centum et decem; quumque esset morti proximus, convocavit fratres suos, et illos admonuit se brevi moriturum esse.

Ego, inquit, jam morior. Deus vos non desĕret, sed erit vos præsidio; et dedūcet vos aliquando ex Ægypto in regionem quam patribus nostris promisit. Oro vos atque obtestor ut illuc ossa mea deportetis.

Deinde placide obiit. Corpus ejus condītum[2] est, et in ferĕtro positum.

[1] *Nomine patris* vuol dire In grazia del padre, Per rispetto, Per amore della memoria del padre; perciocchè Giacobbe era morto e sepolto, come più sopra è narrato.

[2] *Conditum* con l' *i* lunga viene da *Condire;* con l'*i* breve viene da *Condere* (che tra gli altri significati ha pur quello di Seppellire, onde a prima giunta potrebbe indurre in errore); ma qui è della quarta, secondo l'interpretazione già data innanzi.

81. Dopo la morte di Giuseppe, gl'Israeliti sono perseguitati.

Interea posteri Jacob, seu Hebræi, numero aucti sunt mirum in modum, et eorum multitudo crescens in dies metum incutiebat Ægyptiis.

Rex novus solio potitus est, qui Joseph non viderat, nec merita ejus recordabatur.

Is igitur, ut Hebræos opprimeret, primum duris illos laboribus conficiebat; deinde edixit etiam, ut parvuli eorum recens nati in flumen projicerentur.

82. Nascita di Mosè: anni del mondo 2453.

Mulier hebræa pepĕrit filium; quem quum videret elegantem [1], voluit servare.

Quare abscondit eum tribus mensibus; sed, quum non posset eum diutius occultare, sumsit fiscellam scirpeam, quam linivit [2] bitumine ac pice.

Deinde posuit intus infantulum [3], et exposuit eum inter arundines ripæ fluminis.

Habebat secum unam comĭtem, sororem pueri, quam jussit stare procul, ut eventum rei exploraret.

[1] Non ci par propriamente adoperato l'aggiuntivo *elegans*, in cui luogo sarebbe meglio usato *venustus*, *formosus*, ed anche *elegantiori forma præditus*.

[2] Vedi la nota al § 11.

[3] *Infantulus* non è voce di buona latinità; nè *Infans*, che vale *Puer non fans* (Fanciullo che non ancora parla) ha bisogno di aver diminutivo.

83. La figliuola di Faraone salva il fanciullo.

Mox filia Pharaonis venit ad flumen ut ablueret corpus. Prospexit fiscellam in arundinibus hærentem, misitque illuc unam e famulabus suis.

Aperta fiscella, cernens parvulum vagientem, miserta est illius. Iste est, inquit, unus ex infantibus Hebræorum.

Tunc soror pueri accedens: Visne, ait, ut arcessam mulierem hebræam quæ nutriat parvulum? Et vocavit matrem.

Cui filia Pharaonis puerum alendum dedit, promissa mercede.

Itaque mater nutrivit puerum, et adultum reddidit filiæ Pharaonis, quæ illum adoptavit, et nominavit Moysen, id est servatum ab aquis.

84. Mosè intraprende la liberazione del suo popolo.

Moyses, jam senex, jubente Deo, adiit Pharaonem, eique præcepit, nomine Dei[1], ut dimitteret Hebræos.

Rex impius renuit parēre mandatis Dei.

Moyses, ut Pharaonis pertinaciam vinceret, multa et stupenda edidit prodigia, quæ vocantur *plagæ Ægypti*[2].

[1] *Nomine Dei*, vuol dire Da parte di Dio, perchè era un mandato divino che Mosè eseguiva presso Faraone.

[2] Il lat. *plaga* viene dal gr. *plege*, che vuol dire Percossa, Ferita; onde il nostro italiano Piaga.

Quum nihilominus Pharao in sententia perstaret, Deus interfecit primogenitum ejus filium et omnes primogenitos Ægyptiorum.

Tandem metu victus rex paruit, deditque Hebræis discedendi facultatem.

85. Gli Ebrei escono dell'Egitto, guidati da una colonna di fuoco.

Profecti sunt Hebræi ex Ægypto ad sexcenta millia virorum [1], præter parvulos et promiscuum vulgus.

Illis egredientibus præibat columna nubis [2] interdiu, et columna ignis noctu, quæ esset dux viæ; nec unquam per quadraginta annos defuit illa columna.

Post paucos dies, multitudo Hebræorum pervenit ad littus maris Rubri, ibique castra posuit.

86. Mosè divide le acque del mare.

Brevi regem pœnituit quod tot millia hominum dimisisset, et, collecto ingenti exercitu, eos persecutus est.

Hebræi, quum vidissent ex una parte se mari interclusos esse, ex altera parte instare Pharaonem cum omnibus copiis, magno timore correpti sunt.

[1] *Hominum* sarebbe qui meglio adoperato che *virorum*; perciocchè *vir* si dice propriamente o ad indicare la robustezza del corpo o la virtù dell'animo.

[2] *Columna nubis*, *Columna igis*, che si trovano nel testo biblico, sono due ebraismi: in latino si direbbe *columna nebulosa*, *columna ignea*.

Tunc Deus Moysi: Protende, inquit, dexteram tuam in mare, et divide aquas, ut illæ Hebræis gradientibus iter siccum præbeant.

87. Gli Ebrei passano il mare a piè asciutto.

Fecit Moyses quod jusserat Deus. Quum teneret manum extensam super mare, aquæ divisæ sunt, et intumescentes hinc et inde pendebant.

Flavit etiam ventus vehemens, quo exsiccatus est alveus.

Tunc Hebræi ingressi sunt in mare siccum; erat enim aqua tanquam murus a dextra eorum et læva.

Rex quoque Ægyptius Hebræos gradientes insecutus, non dubitavit mare, qua patebat [1], ingrĕdi cum universo exercitu.

88. Gli Egizii sono inghiottiti dalle onde.

Quum Ægyptii progrederentur in medio mari, Dominus subvertit eorum currus et dejecit equites.

Metu perculsi Ægyptii cœperunt fugere; et Deus dixt Moysi: Extende rursus dextram in mare, ut aquæ revertantur in locum suum.

Paruit Moyses, et statim aquæ refluentes obruerunt Ægyptios, et eorum currus, et equites.

[1] Qui la voce *qua* è avverbio di moto per luogo; sicchè vuol dire che Faraone non dubitò di entrare nel mare in quella parte per ove era aperto il varco.

Deletus est universus exercitus Pharaonis in mediis fluctibus; nec unus quidem nuntius tantæ cladis superfuit.

Sic Deus liberavit Hebræos ab injusta servitute Ægyptiorum.

89. Dio nutrisce il suo popolo nel deserto.

Hebræi, trajecto mari Rubro, diu peragrarunt vastam solitudinem.

Deerat panis. At Deus ipse eos aluit: e cœlo per annos quadraginta cecidit cibus, quem appellaverunt *manna*.

Inerat huic cibo gustus similæ cum melle mixtæ.

Interdum etiam defuit aqua. At, jubente Deo, Moyses percutiebat rupem virga, et continuo erumpebant fontes aquæ dulcis.

90. Dio pubblica la sua legge in mezzo alle folgori e a' tuoni.

Mense tertio, postquam Hebræi egressi sunt ex Ægypto, pervenerunt ad montem Sinæ.

Ibi Deus dedit eis legem cum apparatu terrifico.

Cœperunt exaudiri tonitrua, micare fulgura; nubes densa operiebat montem, et clangor buccinæ vehementius perstrepebat.

Stabat populus præ metu trepidus ad radices montis fumantis.

Deus autem in monte loquebatur e media nube inter fulgura et tonitrua.

91. Capi principali della legge.

Hæc porro sunt verba quæ protulit Deus: « Ego sum Dominus qui eduxi vos e servitute Ægyptiorum.

Non erunt vobis dii alieni; ego unus Deus, et non est alius præter me.

Non usurpabitis nomen Dei vestri temĕre et sine causa.

Sabbato nullum opus facietis. Colĭte patrem vestrum et matrem vestram. Non occidetis: non adulterabitis.

Non facietis furtum: non dicetis falsum testimonium adversus proximum vestrum: non concupiscetis rem alterius ».

92. Costruzione del tabernacolo e dell' arca.
Mosè muore.

Moyses, a Deo monĭtus, confici jussit tabernaculum ex pellibus et cortinis pretiosissimis, insŭper arcam fœderis auro puro vestitam, in qua reposuit tabulas legis divinæ.

Quum jam in conspectu haberet terram a Deo promissam, mortuus est vir sapientia et cæteris virtutibus plane admirabilis.

Luxit eum populus diebus triginta.

Successit in locum Moysis Josue, quem ipse prius designaverat.

93. Gli Ebrei, condotti da Giosuè, passano il Giordano a piè asciutto.

Ut Hebræi in terram promissam introducerentur, Jordanis erat trajiciendus; nec erat iis navium copia, nec vadum præbebat amnis, tunc pleno alveo fluens.

Deus venit eis auxilio. Josue jussit præferri arcam fœderis, et populum sequi.

Appropinquante arca, aquæ, quæ superne defluebant, steterunt instar muri; quæ autem infra, descenderunt, et alveum siccum reliquerunt.

94. Giosuè inalza un monumento.

Hebræi incedebant per arentem alveum, donec ripam oppositam attingerent.

Tum reversæ sunt aquæ in locum pristinum.

Josue vero duodecim lapides e medio amne sublatos erexit, ut essent perenne rei monumentum.

Dixit Hebræis: Si quando vos interrogaverint filii vestri quorsum spectet ista lapidum congeries, respondebitis: Sicco pede trajecimus Jordanem istum. Idcirco positi sunt lapides ad sempiternam facti memoriam, ut discant quanta sit Dei potentia.

95. Le mura di Gerico cadono di per sè.

Erat in his locis urbs validissimis muris ac turribus munita, nomine Jericho, quæ nec expugnari, nec obsideri facile poterat.

Josue, divino auxilio fretus, non armis aut viribus urbem aggressus est.

Arcam circumferri jussit circa muros, sacerdotesque antecedere, et tuba canere.

Quum arca septies circumlata fuisset, muri et turres illico corruerunt.

Urbs capta et direpta est.

96. Giosuè ferma il sole.

Reges Chanaan, conjunctis viribus, progressi sunt adversus Hebræos.

At Deus dixit Josue: Ne timeas eos; tua erit victoria.

Josue igitur magno impetu illos adortus est, qui subita formidine correpti fugerunt.

Tunc in eos cecidit grando lapidea, et multos interfecit.

Quum autem dies in vesperum inclinaret, re nondum confecta, Josue jussit solem consistere; et vero stetit sol, et diem produxit, donec deletus fuisset hostium exercitus.

97. Giosuè fa stanziar gli Ebrei nella terra promessa, e muore. Anni del mondo 2570.

Josue, devictis omnibus Palestinæ populis, Hebræos in sede destinata collocavit, agros et oppida capta singulis tribubus divisit, et mortuus est.

Deinde summa potestas delata est ad judices, inter quos eminuere Gedeon, Samson et Samuel.

Varia deinceps fuit Hebræorum fortuna pro variis eorum moribus. Ii sæpe in Deum peccaverunt. Tunc divino præsidio destituti, ab hostibus superabantur. Quoties ad Deum conversi, ejus auxilium imploraverunt, placatus Deus eos liberavit.

98. Un angelo apparisce a Gedeone, e lo manda a liberare il suo popolo.

Hebræi a Madianitis vexati opem a Deo petierunt. Deus illorum preces audivit.

Angelus adstĭtit Gedeoni: Dominus tecum, inquit, vir fortissime.

Respondit Gedeon: Si Deus nobiscum est, cur dura premĭmur servitute?

Ait angelus: Macte animo; liberabis populum tuum a servitute Madianitarum.

Nolebat primo Gedeon tantum onus suscipere; sed, duplici miraculo confirmatus, non abnuit.

99. Gedeone leva un esercito, e marcia contro i Madianiti.

Gedeon, contracto exercitu, profectus est cum duobus et triginta millibus hominum, et castra castris hostium contulit [1].

[1] *Conferre castra castris* nel significato di Porre gli accampamenti dirimpetto a quelli de' nemici è una frase ciceroniana: *Castra enim in Thessalia castris collata audiebamus* (De Divin. 2, 55).

Erat porro infinita multitudo in exercitu Madianitarum; nam cum iis rex Amalecitarum se conjunxerat.

Tamen Deus dixit Gedeoni: Non opus est tibi tot millibus hominum; dimissis cæteris, retĭne tantum trecentos viros, ne victoriam suæ virtuti tribuant, non potentiæ divinæ.

100. Gedeone combatte, e ottiene vittoria.

Gedeon trecentos viros in tres partes divisit, deditque illis tubas et lagēnas testaceas[1], in quibus erant lampades accensæ.

Hi, media nocte ingressi castra hostium, cœperunt tubis clangĕre, et collidere inter se lagenas.

Madianitæ, audito tubarum sonitu et visis lampadibus, turbati sunt, et turpi fuga, quo quisque potuit, dilapsi sunt.

Denique gladios in se invicem converterunt, et mutua cæde se trucidarunt.

Gedeon hostium reges persecutus est, et comprehensos neci dedit.

101. Nascita di Sansone: sua forza maravigliosa.

Quum Hebræi in potestate essent Philistæorum, et ab illis affligerentur, natus est Samson, futurus ultor hostium.

[1] L'aggiuntivo *testaceus* è di ridondanza, perchè *lagena* (ch'è dal gr. *lagenos*) vale appunto *Vas testaceum*: in italiano dicesi Brocca; ma nel dialetto napolitano si ha la voce *Langella*, ch'è una corruzione della greca e della latina.

Hujus mater diu sterilis fuerat; sed ei angelus Domini apparuit, prædixitque eam parituram filium qui cives suos in libertatem aliquando vindicaret.

Enixa puerum, nomen Samsonis ei indĭdit.

Puer crevit. Intonsam habuit comam, nec vinum, nec sicĕram bibit. Incredibili fuit corporis robore; obvium leonem manu interfecit.

102. Sansone, venuto in adulta età, molesta i Filistei.

Samson adultus Philistæos multis affecit cladibus. Cepit trecentas vulpes, quarum caudis accensas lampades alligavit, et in hostium agros immisit.

Tunc forte messis matura erat; ita facile incendium fuit.

Omnes segĕtes, vineæ et oleæ exustæ sunt; nec inimicam gentem variis incommodis vexare destĭtit.

Traditus Philistæis, rupit vincula quibus constrictus fuerat, et, arrepta maxilla asini, hoc telo, quod casus dederat, mille hostium prostravit.

103. Sansone, rinchiuso in una città, ne stacca le porte con tutto il serrame.

Quadam die Samson urbem Philistæorum ingressus est, ibique pernoctaturus videbatur.

Philistæi, occasionem captantes, portas obserari jusserunt, ne quis exiret.

Per totam noctem exspectabant silentes, ut Samsonem mane exeuntem interficerent.

At Samson media nocte surrexit, venitque ad portam urbis. Quam, quum invenisset clausam, humeris sustulit cum postibus et seris, atque in verticem montis vicini supportavit.

104. La sua donna, guadagnata da' Filistei, lo tradisce.

Tandem Philistæi, qui Samsonem comprehendere nequiverant, illius uxorem pecunia corruperunt, ut ea virum proderet.

Mulier [1] viro persuasit, ut sibi indicaret causam tantæ virtutis; sed, ubi rescivit vires ejus in capillis sitas esse, caput dormientis totondit, atque ita cum Philistæis tradidit.

Illi, effossis oculis, vinctum in carcerem conjecerunt, diuque ludibrio habuerunt.

Sed spatio temporis crinis accisus crescere, et cum crine virtus redire cœpit. Jamque Samson, conscius recepti roboris, justæ ultionis tempus opperiebatur.

105. Sansone muore, facendo con sè perire tre mila Filistei.

Erat Philistæis mos, quum dies festos agerent, producere Samsonem quasi in pompam publicam, captoque insultare.

[1] *Mulier* in luogo di *Uxor* si trova nel giureconsulto Modestino, discepolo di Ulpiano. Così abbiamo in italiano *Donna* per *Moglie*, e in francese *Femme* in iscambio di *Épouse*. Il che avvertiamo in corrispondenza di quello che il Lhomond ha detto sopra: *illius uxorem;* sebbene Dalila non fosse tale.

Die quadam, quum publicum convivium celebraretur, Samsonem adduci jubent.

Domus in qua omnis populus et principes Philistæorum epulabantur, subnixa erat duabus columnis miræ magnitudinis.

Adductus Samson inter columnas statuitur.

Tum ille, occasione utens, columnas concussit, et turba omnis obrŭta est ruina domus; simulque Samson ipse, cum hostibus, non inultus occubuit.

106. Nascita di Samuele.

Quum Heli esset summus sacerdos, natus est Samuel. Hunc adduxit mater ad sacerdotem, et obtulit Domino, ut ei in sacrificiis faciendis ministraret.

Puer crescebat egregia prædĭtus indole, eratque Deo et hominibus carus. Cui mater sua certis temporibus afferebat parvam tunicam, quam ipsa confecerat.

Heli vero habebat filios perditis moribus, adeo ut populum a colendo Deo abducerent, nec satis graviter eos unquam reprehendit.

Quamobrem Deus erat et liberis et patri iratus.

107. Dio rivela a Samuele il gastigo che serba a Eli.

Quadam nocte, quum jaceret Heli in lectulo, Dominus vocavit Samuelem, qui, ratus se a sacerdote arcessi, cucurrit, dixitque: En adsum; vocasti enim me.

At Heli: Non te vocavi, inquit, fili mi; revertĕre in lectulum tuum. Idque iterum et tertio factum est.

Tandem præmonitus a sacerdote, Samuel respondit Deo vocanti: Loquere, Domine; audit enim servus tuus.

Tum Deus Samueli: Ego, ait, afficiam domum Heli iis malis quæ nemo audire possit, quin ei ambæ aures tinniant, propterea quod in liberos suos plus æquo indulgens fuerit, illorumque vitia nimium patienter tulerit.

108. Samuele manifesta ad Eli ciò che Dio gli avea detto.

Arctior deinde somnus Samuelem complexus est, qui dormivit usque mane.

Ubi dies illuxit, surgens e lectulo aperuit ostium tabernaculi, uti facere consueverat; timebat autem sacerdoti indicare sermonem Dei.

Heli compellans eum: Oro te, inquit, et obtestor, indica mihi ea quæ dixit Deus; cave ne me quidquam celes eorum quæ audivisti.

Jubenti paruit Samuel, illique enarravit omnia verba Domini. Cui Heli: Dominus est, ait; faciat quod sibi libuerit.

109. Le sciagure piombano sopra Eli e i suoi figliuoli.

Paulo post, bellum exortum est inter Philistæos et Hebræos.

Hebræi arcam fœderis in pugnam defĕrunt, et cum ea filii sacerdotis procedunt. Sed quia Deus illis erat offensus, arca detrimento magis quam adjumento fuit.

Victi sunt Hebræi, occisi filii sacerdotis, arca ipsa capta est.

Heli, audito tantæ cladis nuntio, e sella decĭdit, et, fracta cervice, mortuus est.

110. Samuele, ultimo giudice degli Ebrei. Saulle è eletto re. Anni del mondo 2900.

Samuel fuit postremus Hebræorum judex, eorumque res in summa pace et perpetua tranquillitate administravit.

At quum senuisset, et filii ejus a moribus paternis desciscĕrent, populus novitatis amans ab illo regem petiit.

Samuel primo rem dissuasit, Hebræosque ab isto consilio dimovēre conatus est; sed illi in sententia perstiterunt.

Quare admonĭtus a Deo Samuel annuit eorum postulationi, et Saulem regem consecravit.

Erat Saulis ingens statura, et forma excellens, adeo ut dignitas corporis dignitati regiæ pulchre conveniret.

111. Prima disobbedienza di Saulle.

Philistæi in agrum Hebræorum irruptionem fecerunt.

Quapropter Saul adversus illos processit, et apud Galgala, urbem insignem istius regionis, castra posuit.

Porro Samuel edixerat, ut se per septem dies exspectarent, neve manum cum hoste prius consererent, quam ipse veniens Deo sacrificium faceret.

Die septimo, quum Samuel moraretur, et populus moræ pertæsus dilaberetur, Saul ipse sacrificium fecit loco sacerdotis.

Vix peracto sacrificio, venit Samuel, regemque graviter reprehendit quod munus proprium sacerdotum sibi temĕre arrogavisset.

112. Gionata, figliuolo di Saulle, sgomina l'esercito de' Filistei.

Quum Hebræi a Philistæis premerentur, Jonathas, Saulis filius, audax consilium cepit et perfecit.

Solo armigĕro comĭte, castra hostium ingressus est, et viginti fere Philistæis interemtis, universum exercitum terrore percŭlit.

Itaque Philistæi perturbati cœperunt non jam ordines servare, non imperia exsequi, sed fugæ se committere.

Quod ubi Saul animadvertit, copias castris eduxit, et fugientes persecutus insignem victoriam retulit.

113. Saulle vuol far morire Gionata suo figliuolo.

Saul, dum persequeretur Philistæos, edixerat ne

quis, nisi confectis hostibus, cibum sumeret, mortem cum juramento minatus illi qui contra edictum fecisset.

Jonathas tunc aběrat, nec regis imperium audierat. Accidit ut exercitus trajicěret silvam in qua esset plurimum mellis agrestis.

Jonathas, edicti paterni nescius, extendit virgam quam manu tenebat, eamque [1] in mel intinctam ori admovit.

Id ubi rex cognovit, filium morte plecti voluit, sed recens meritum periculo juvenem exēmit; nec populus tulit juvenem ad supplicium trahi.

114. Saulle disobbedisce una seconda volta: egli è rigettato; Davide è consacrato re.

Saul postea, jubente Deo, bellum Amalecitis intulit. Primo rem bene gessit; cæsi sunt hostes, et eorum rex captus est.

Sed deinde Saul Deum graviter offendit. Vetuerat Deus ne quid ex spoliis hostium reservaretur. Saul vero, Amalecitis cæsis, partem prædæ servavit.

Quam ob causam rejectus est a Deo, et in ejus locum David, adhuc juvenis, e tribu Judæ electus est, et a Samuele unctus.

[1] La Volgata porta: *Summitatem virgæ intinxit in favum mellis*. Ma il verbo *intingere*, e quindi anche il suo participio, richiede il compimento in ablativo: *melle intinctam*.

115. Saulle è infestato dal demonio: è chiamato Davide per calmarlo.

Saulem, postquam Dei mandata sprevisset, invasit spiritus malus, ita ut ille in furorem sæpe incidĕret.

Tunc aulĭci ei suaserunt ut aliquem arcesseret, qui citharam sciret pulsare, ad deliniendum ægrum ejus animum.

Arcessītus est David hujusce artis peritus: qui, ob illud munus, inter ministros regios habebatur.

Itaque statim ac Saulem spiritus malus corripiebat, David citharam pulsabat, et regis furor considebat.

116. Il gigante Goliath disfida gli Ebrei.

Secutum est bellum cum Philistæis. Quum duæ acies in conspectu essent, Philistæus quidam, nomine Goliath, vir miræ magnitudinis, progressus est ante ordines, et unum ex Hebræis sæpe provocabat ad singulare certamen.

Lorīca squamata induebatur [1]; ocreas in cruribus æreas habebat; cassis ærea caput ejus operiebat, et clypeus æreus tegebat humeros.

Tum Saul magna præmia, imo et filiæ nuptias ei promisit, qui provocantis spolia retulisset.

At nemo contra illum exire audebat; et Goliath

[1] Bisognava dire *erat indutus;* perciocchè *induebatur* significa semplicemente: *si vestiva.*

suam Hebræis ignaviam cum irrisu ac ludibrio exprobrabat.

117. Si presenta Davide a combattere Goliath.

David, commotus ignominia populi sui, se sponte ad pugnandum obtulit.

Itaque adductus est ad Saulem, qui, considerata ejus ætate [1], diffidebat pugnæ.

Non potĕris, inquit, adolescentulus [2] cum viro robustissimo pugnare.

Respondit David: Ne timeas, o rex. Quum pascerem oves patris mei, leo invasit gregem, ovemque corripuit. Ego illum persecutus occīdi, et ovem a faucibus illius eripui. Ursum pariter interfeci. Deus, qui me defendit a leone et urso, me quoque a Philistæo isto defendet. Tum Saul: Abi, inquit, cum ista fiducia. Deus te adjŭvet.

11. Davide non s'arma d'altro che d'una fionda, e muove contro Goliath.

Saul ipse sua juveni arma voluit accommodare; galeam capiti ejus imposuit, lorīca pectus circumtexit, latus gladio accinxit.

David vero iis impeditus armis, quibus non erat assuetus, vix poterat incedere.

[1] In luogo di *considerata ejus ætate*, si sarebbe più propriamente detto: *habita ratione ætatis illius.*

[2] Si sottintende *quum sis.*

Quare onus incommodum deposuit; sumsit autem pedum pastorale, quo uti consueverat, et fundam cum quinque lapidibus in sacculo. Sic armatus adversus Philistæum processit.

119. Davide uccide Goliath.

Accedebat ex adverso Goliath, qui, viso adolescente: Num, inquit, me canem esse putas, qui me cum baculo aggrediaris?

Cui David respondit: Tu venis ad me cum gladio et hasta et clypeo; ego autem venio in nomine Domini exercituum, quem probris ausus est lacessĕre.

Tunc, misso funda lapide, Philistæum in fronte percussit, et humi prostravit, currensque suum jacenti gladium detraxit, quo caput illi præcīdit.

Ea re perculsi Philistæi in fugam versi sunt, et victoriam Hebræis concesserunt.

120. Saulle s' ingelosisce di Davide.

Redeunti David obviam itum est. Hebræi gratulantes victorem deducunt ad urbem; ipsæ mulieres domibus egressæ cum tympanis laudes ejus canebant.

Tantus populi favor invidiam Saulis accendit, qui deinceps malevolo fuit in David animo, nec jam eum benignis oculis adspiciebat. Longe alia fuit mens filii ejus Jonathæ. Virtutem David admirans, illum singulari amore complexus est, suoque balteo, arcu et gladio donavit.

121. Saulle non vuole attener la promessa fatta.

Saul victori filiam suam spoponderat uxorem; at promissis non stetit, novamque conditionem proposuit, si nempe David centum Philistæos interfecisset.

Malo animo id faciebat rex invĭdus; sperabat scilicet juvenem audacem facile periturum. At sua eum spes delusit.

Nam David, occisis ducentis Philistæis, rediit illæsus, atque ita regis filiam in matrimonium accepit.

122. Saulle tenta più volte di far perire Davide.

Crescebat in dies Saulis odium, stimulante invidia; quare non jam occulte, sed palam, David necem parabat.

Bis eum lancea confodĕre conatus est; sed David ictum lethalem declinatione corporis effūgit.

Saul mandatum dedit Jonathæ, ut David occideret; sed Jonathas noluit crudeli patris imperio obsĕqui; imo cum lacrymis illum obtestatus est ut tam iniquum consilium deponeret.

Denique Saul misit satellĭtes, qui David domi, in oculis [1] uxoris, trucidarent. Hæc vero maritum demisit per fenestram, atque ita eripuit periculo.

[1] *In conspectu* o *sub oculis* è meglio usato che *in oculis*.

123. Daniele nella sua fuga risparmia Saulle che 'l perseguitava.

David, ut vidit implacabilem esse Saulis in se animum, excessit aula, et solitudinem petiit.

Saul illum persecutus est; at, Deo favente, David inimici manus effūgit, et ipse Saulis vitam non semel servavit.

Erat in deserto [1] spelunca vasto recessu patens; ibi David cum suis comitibus in interiore parte latebat.

Forte Saul solus in illam speluncam ingressus est, nec latentes vidit, oppressusque somno quievit.

Sui David comĭtes hortabantur ut opportunam Saulis interficiendi occasionem arripĕret; sed David noluit, quum impune posset, inimicum occidere.

124. Saulle muore.

Motum est rursus bellum cum Philistæis; adversus quos Saul cum exercitu processit.

Commissa pugna, Hebræi fusi sunt. Tres filii regis in acie cciderunt. Saul ipse ex equo delapsus, ne vivus in potestatem hostium veniret, uni comĭtum latus transfodiendum præbuit.

Regis mortem omnium Hebræorum fuga consecuta est, et, eo die, victoria insigni potĭti sunt Philistæi.

[1] Prudenzio fe' male ad adoperare (come qui ha fatto il Lhomond) in numero singolare il nome difettivo *deserta, orum: Quinque in deserto panes* (Apoth. 710). Anche San Girolamo disse: *desertum hujus sæculi* (Epist. 125, n. 2).

125. Davide piange la morte di Saulle suo nemico.

David, audita Saulis morte, lacrimas profudit. Montes Gelboe, ubi cædes illa facta fuerat, exsecratus est. Illum, qui a se Saulem occisum esse jactitabat, et regia insignia attulerat, perimi jussit, in pœnam violatæ majestatis regiæ.

Civibus urbis Jabes, quod Saulis ejusque filiorum corpora sepelivissent, gratiam retulit.

Admirandum sane veri ac sinceri erga inimicum amoris exemplum!

126. Davide commette due gran misfatti.

David, postquam solium conscendit, duplex scelus, et quidem gravissimum, commisit.

Adamavit mulierem, nomine *Betsaben*, eamque ad flagitium compulit.

Mulieris maritus, nomine Urias, vir fortissimus, tum in castris erat, et egregiam patriæ operam navabat.

Hunc David iniquo pugnæ loco hostibus objici jussit, atque ita necandum curavit.

At Deus ad David misit prophetam [1], qui illum admoneret, eique pœnam sceleris denuntiaret subeundam.

[1] *Propheta*, parola greca, usitata ne' libri sacri e dagli autori ecclesiastici: in latino *vates*.

127. Il profeta al re in colpa propone una parabola.

Sic David allocutus est propheta: « Erant in eadem urbe duo homines. Alter dives multos boum, caprarum atque ovium greges alebat; alter vero nihil habebat præter ovem unam quam ipse emĕrat, et apud se diligenter nutriebat.

« Venit ad hominem divitem hospes quidam; cumque ei parandum esset convivium, dives ille pepercit suis ovibus, et oviculam[1] pauperis vi ereptam hospiti edendam apposuit.

« Tuum est[2], o rex, de hoc facto judicare ».

128. Il profeta applica a Davide la sua parabola.

Rex indignans respondit: Inique fecit, quisquis ille est; pro ove ablata quatuor oves reddet.

Tum propheta aperte: Tu, ait, tu es iste vir[3]. Te Deus bonis omnibus cumulavit; te regem fecit; te ab ira Saulis liberavit; tibi regiam domum, regias opes tradidit.

Cur ergo uxorem Uriæ rapuisti? Cur virum[4] innoxium, virum tibi militantem, gladio hostium interfecisti?

[1] *Ovicula*, dimin. di *ovis*, si trova in Aurelio Vittore e in S. Agostino; ma non si trova ne' classici scrittori della latinità.
[2] *Tuum est* vuol dire A te spetta, si appartiene.
[3] La voce *vir* non è qui adoperata nella sua propria significazione. Vedi la nota al § 85.
[4] Qui la voce *vir* è adoperata in tutta la sua proprietà.

His prophetæ verbis motus, David culpam agnovit et confessus est.

Cui propheta: Tibi, inquit, Deus condōnat peccatum tuum. Attămen filius, qui natus est tibi, morietur.

129. Davide digiuna e prega per la vita del figliuolo.

Paulo post infans in gravem morbum incĭdit. Per septem dies David in magno luctu fuit, cibo abstĭnens et orans.

Die septimo, infans mortuus est; nec ausi sunt famuli id regi nuntiare.

Quos ut vidit David mussitantes, intellexit id quod erat, mortuum esse infantem.

Tunc, luctu deposito, jussit sibi apponi cibos, mirantibusque aulĭcis dixit: Ægrotante puerŭlo, jejunus orabam, sperans scilicet Deum placari posse. Nunc autem quum mortuus sit, cur frustra lugeam? Num potero illum ad vitam revocare?

130. Assalonne ribellasi dal padre.

Ad hunc dolorem alius accessit dolor. Absălon, filius David, paternum regnum affectavit; concitata multitudine imperīta, adversus patrem rebellavit.

Id ubi cognovit David, excessit Hierosolyma, verĭtus ne, si ibi remaneret, Absalon cum exercitu veniens urbem regiam obsideret, eamque ferro et igne vastaret.

Quare egressus cum suis qui in officio manebant, conscendit montem Olivarum, flens, nudis pedibus, et operto capite.

131. Pazienza maravigliosa di Davide.

Fugienti occurrit vir quidam e genere Saulis, nomine Semei, qui cœpit David ejusque comites maledictis et lapidibus appetĕre.

Quod illi indigne ferentes volebant ulcisci injuriam, et maledĭci conviciatoris caput amputare.

At David eos cohibuit: Sinĭte, inquit, istum mihi maledicere. Forsitan Deus, his quæ patior malis placatus, mei miserebitur, et rem afflictam restituet.

Incredibilem regis patientiam admirati comites, dicto ægre paruerunt.

132. Davide raccoglie un esercito contro Assalonne.

Absalon, profecto patre, ingressus est Hierosolymam, ibique aliquandiu moratus est. Quæ res saluti fuit David; nam interim David collēgit copias, seque ad bellum comparavit.

Jam adĕrat Absalon cum exercitu, et prælium mox erat committendum. Suaserunt regi sui comites ut ne [1] interesset certamini.

Quapropter David Joab suis copiis præfecit, seque in urbem vicinam contulit.

[1] L'*ut ne* vale lo stesso che *ut non*; nè qui sarebbe stato proprio l'adoperar semplicemente *ne*.

Abiens autem præcepit Joab cæterisque ducibus ut Absalon parcĕrent, sibique filium incolŭmem servarent.

133. Assalonne è vinto, e rimane sospeso per la chioma a un albero.

Acriter pugnatum est utrinque; sed, Deo favente, victoria penes David fuit.

Terga verterunt Absalon milites, e quibus viginti duo millia ceciderunt.

Absalon fugiens mulo insidebat; erat autem promisso et denso capillo. Dum præcipiti cursu fertur subter densam quercum, coma ejus implicata est ramis, et ipse suspensus adhæsit, mulo intĕrim prætereunte, et cursum pergente.

134. Morte di Assalonne.

Vidit quidam pendentem Absalon, nec ausus est illi manus violentas inferre, sed nuntiavit Joab, qui eum increpans: Debueras, inquit, juvenem impium confodĕre.

Atqui, respondit ille, me præsente, rex præcepit tibi ut filio suo parcĕres.

Ego vero non parcam, ait Joab; et statim sumsit tres lanceas, quas in pectus Absalon defixit.

Quum Absalon adhuc palpitaret hærens in quercu, armigeri Joab repetitis ictibus confossum interemerunt.

135. Davide piange la morte del suo figliuolo ribelle.

Stabat interea David ad portam urbis, exspectans eventum pugnæ, et maxime de filii salute sollicitus.

Quum ille nuntiatus esset profligatos hostes et interfectum esse Absalon, non modo non lætatus est de victoria quam reportaverat, sed maximum quoque dolorem cepit ex morte filii.

Inambulabat in cœnaculo mœrens, et in has voces identidem erumpens: Fili mi Absalon, Absalon fili mi! utinam pro te moriar, Absalon fili mi, fili mi Absalon!

136. Davide muore.

Multa deinceps bella David prospere gessit contra Philistæos, rebusque foris et domi compositis, reliquum vitæ tempus in florenti pace exegit.

Quum esset extrema senectute et infirma valetudine, Salomonem hæredem regni constituit.

Is a summo sacerdote unctus, vivo adhuc patre, rex appellatus est.

David, postquam filio dedisset præcepta regno administrando utilissima, diem supremum obiit.

137. Salomone dimanda a Dio la saviezza.

Diligebat Deus Salomonem. Ei per quietem adstare visus est, deditque optionem eligendi quidquid vellet.

Salomon non aliud sibi dari poposcit quam sapientiam, reliqua omnia parvi æstimans.

Quæ res ita Deo placuit, ut illi plus tribuerit quam rogatus fuerat; nam Salomoni eximiam sapientiam impertivit, et insuper divitias et gloriam, quas non petierat, addidit.

138. Causa malagevole portata al tribunale di Salomone.

Non multo post Salomon concessæ sibi a Deo sapientiæ specimen edidit.

Duæ mulieres in eādem domo habitabant. Utrăque eodem tempore peperit puerum. Unus ex his puerulis post diem tertium nocte mortuus est. Mater subripuit puerum alterius mulieris dormientis, et hujus loco filium suum mortuum supposuit.

Orta inter duas mulieres gravi altercatione, res ad Salomonem delata est.

139. Giudizio di Salomone.

Difficilis erat atque perobscura [1] quæstio, quum nullum esset testis.

Rex autem, ut exploraret latentem veritatem: Dividatur, inquit, puer de quo controversia est, et pars una uni mulieri, altera alteri detur.

[1] La preposizione componente *per*, messa innanzi a un gran numero di aggiuntivi, lor dà forza di superlativi, come *pergrandis, perhorridus, perridiculus, perarduus, pergracilis, pernecessarius*, etc.

Judicio assensit falsa mater; altera vero exclamavit: Ne, quæso, ne occidatur puer, o rex; malo[1] ista totum habeat.

Tum rex ait: Res est manifesta; hæc vere est mater pueri. Et huic illum adjudicavit.

Admirati sunt omnes singularem regis prudentiam.

140. Salomone fa edificare il tempio di Gerusalemme.
Anni del mondo 3000.

Salomon templum immensi operis Hierosolymæ ædificavit. Omnia auro, argento gemmisque in eo fulgebat. In hoc templo arca fœderis collocata est.

Vicini reges ob tantam sapientiæ famam cum Salomone amicitiam junxerunt, fœdusque fecerunt.

Regina Saba, ejus visendi cupida, finibus regni sui excessit, venitque Hierosolymam.

Regnabat Salomon in summa pace[2], opibus et deliciis affluens.

[1] *Malo* è verbo (*magis volo*), e si sottintende la congiunzione *ut*, da cui dipende il congiuntivo *habeat*.

[2] *Regnabat Salomon in summa pace*, è una frase conforme a quelle *dormire in pace*, *requiescere in pace*, etc., che abbondano nello stile sacro. Sarebbe più confacente all' indole della lingua latina il dire: *Quiete ac tranquille regnabat Salomon.*

141. Salomone, nella sua vecchiezza, si abbandona al disordine e all' idolatria.

Postea Salomon voluptati se dedit. Nihil porro tam inimicum est virtuti quam voluptas; itaque amisit sapientiam.

Mulieres exteræ, quas adamavit, eum jam senem ad ritus gentiles [1] pertraxerunt.

Quibus rebus offensus, Deus pœnam illi denuntiavit, scilicet fore ut regnum majore ex parte filio ejus adimeretur et servo traderetur; atque id ita factum est.

142. Roboamo, figliuolo di Salomone, inasprisce il popolo.

Salomoni Roboam filius successit. Is imperium culpa paterna jam nutans stultitia sua evertit.

Salomon populo vectigal gravissimum imposuerat. Quod onus quum populus tolerare non posset, illud poposcit imminui.

Regem monebant senes ut populo satisfaceret, juvenes vero dissuadebant.

Roboam, æqualium consilio usus, populo acerbe respondit, ejusque postulationem rejecit.

[1] *Gentilis* è qui adoperato nel senso biblico e degli scrittori ecclesiastici, riferendosi alle nazioni che adoravano gl' idoli.

143. Dieci tribù abbandonano Roboamo, e si eleggono un re.

Exorta est seditio. Decem tribus a Roboam defecerunt, regemque sibi creaverunt Jeroboam e tribu Ephraim. Duæ tantum tribus in fide manserunt, scilicet tribus Judæ et tribus Benjamin.

Sic duo ex uno regna facta sunt, alterum Judæ, alterum Israelis.

Jeroboam, ut populum suum a consuetudine eundi Hierosolymam abduceret, propriam religionem eis instituit, et falsos deos proposuit colendos.

144. Breve durata del regno d'Israele: sua fine.

Non diu stetit regnum Israeliticum, quia omnes ad unum reges fuerunt impii.

Ad eos Deus sæpe misit prophetas, qui eos admonērent, et ad verum cultum revocarent. Sed illi prophetarum monitis non paruerunt; imo eos contumeliis, pœnis, morte affecerunt.

Quare iratus Deus illos in potestatem hostium tradidit. Devicti sunt a rege Assyriorum, qui decem tribus captivas fecit, et in Assyriam deportavit.

145. Storia di Tobia.

Inter captivos qui deducti sunt in Assyriam, fuit Tobias.

Is, ab ineunte ætate, legem divinam sedulo observabat.

Quum esset puer, nihil tamen puerile gessit.

Denique, dum irent omnes ad vitulos aureos quos Jeroboam, rex Israelis, fecerat, et populo adorandos proposuerat, hic solus fugiebat societatem omnium; pergebat autem ad templum Domini, et ibi adorabat Dominum.

146. Tobia conserva la sua pietà in mezzo a' gentili.

Tobias adultus uxorem duxit, habuitque filium, quem ab infantia docuit timere Deum, et ab omni peccato abstinere.

Quum in captivitatem abductus esset, eamdem in Deum pietatem semper retinuit, omnia bona, quæ habere poterat, quotidie exilii sui comitibus impertiebat, eosque monitis salutaribus ad colendum Deum hortabatur.

Gabelo cuidam egenti decem talenta, quibus a rege donatus fuerat, perhumaniter [1] commodavit.

147. Tobia seppellisce i morti col pericolo della sua vita.

Postea exortus est novus Assyriorum rex, Israelitis infensus, qui eos vexabat, necabat, et sepeliri vetabat.

[1] *Perhumaniter* è lo stesso che *humanissime, valde humaniter*; e ciò in forza della preposizione componente *per*, che opera negli avverbii quello stesso che fu avvertito degli aggiuntivi. Vedi la nota al § 139.

In hac calamitate Tobias fratres [1] invisebat, miseros consōlans, egēnos opibus suis juvans, et mortuos sepeliens.

Ea res nuntiata est regi, qui jussit Tobiam interfici, et bonis omnibus spoliari.

At Tobias cum uxore et filio delituit, sicque regis iram effūgit.

148. Tobia persevera nella pratica di questo officio, a mal grado de' suoi amici.

Die quodam festo, quum domi lautum convivium paravisset, misit filium ut aliquot e sociis ad prandium invitaret.

Reversus filius nuntiavit patri hominem Israelitam jacere in foro mortuum.

Exsiliens statim Tobias cadaver occulte portavit domum, ut illud noctu sepeliret.

Sui illum amici ab hoc officio dehortabantur; at Tobias, magis Deum quam regem timens, id facere non destitit.

[1] *Fratres* significa talvolta Concittadini, Uomini che obbediscono alle stesse leggi e seguono la stessa religione: questo non è un senso nuovo; chè Orazio pur disse: *Eheu! cicatricum et sceleris pudet, fratrumque*; cioè *popularium, civium Romanorum*. La carità cristiana dà alla voce *fratres* tutta la sua forza e leggiadria.

149. **Tobia divien cieco, e soffre questa afflizione con pazienza.**

Tobias, in præstando solito officio defatigatus, incubuit pariěti et obdormivit. Forte ex nido hirundinum stercora[1] calida inciderunt in oculos dormientis, unde cæcus factus est.

Quam calamitatem ideo permisit Deus illi evenire, ut esset illustre patientiæ exemplum posteris propositum ad imitandum.

Nam Tobias adeo patienter tulit cæcitatem, ut neque illum querentem quisquam audierit, neque ille[2] eo minus constanter Deum coluerit.

150. Tobia ha orrore del furto.

Uxor Tobiæ in texenda tela[3] comparabat ea quæ ad victum erant necessaria. Quanam die domum attulit hædum, quem pretio laboris quotidiani emĕrat.

Hædum balantem audivit Tobias; et, verĭtus ne furto ablatus esset, dixit uxori; Vide ne iste clam alicui ereptus sit; redde illum domino suo; nefas

[1] *Stercus* presso i buoni autori non si trova adoperato che al singolare.

[2] *Ille* è impropriamente riferito a *Tobias*: qui bisognava trasporre le due proposizioni completive, e far piuttosto così: *ut neque eo minus constanter Deum coluerit, neque ipsum querentem quisquam audierit.*

[3] Conveniva meglio il dire: *Uxor Tobiæ telam* o *telas texendo comparabat ea quæ ec.*

enim est nobis ex rapto vivere. Adeo vir ille justus ab omni improbitate abhorrebat!

151. Ammonimenti di Tobia a suo figliuolo.

Tobias, mortem sibi imminere putans, vocavit filium suum. Audi, inquit, fili mi, verba patris amantissimi, eaque penitus memoriæ tuæ infixa hæreant, ut vitam sapienter instituas.

« Quotidie Deum cogita, et cave ne unquam in eum pecces, ejusque præcepta negligas.

« Miserere pauperum, ut Deus tui misereatur: quantum poteris, esto beneficus et liberalis. Si tibi magnæ opes suppetant, multum tribue; si parvæ, parum, sed libenter; quoniam beneficentia hominem ab æterna morte liberat.

« Superbiam fuge, neque eam in animum aut in sermonem sinas obrepere.

152. Seguito degli ammonimenti di Tobia a suo figliuolo.

« Quod tibi nolis fieri, aliis ne facito, fili mi. Si quis tibi opus fecerit, statim ei mercedem persolve. Consilium semper a viro sapiente exquire. Ne societatem cum improbis jungito.

« Quum ex hac vita decessero, sepeli corpus meum. Matrem tuam colito, memor malorum quæ passa est, dum te in utero gestaret; et quum ipsa supremum diem obierit, eam ponito mecum in eodem sepulcro.

153. Tobia fa sapere a suo figliuolo ch'egli ha dato in presto a Gabelo dieci talenti di argento.

« Hoc etiam te moneo, fili mi, me commodavisse decem argenti talenta Gabelo, qui nunc commoratur Rage, in urbe Medorum ».

Tum adolescens patri: Omnia, inquit, ut præcipis mihi, faciam, pater. Quomodo autem illam pecuniam a Gabelo recipiam, ignoro; nam neque ille me, neque ego illum novi, nec qua via eatur [1] in Mediam scio.

Cui Tobias pater: Chirographum, ait, Gabeli habeo; quod quum illi exhibueris, statim reddet pecuniam; sed quære tibi hominem fidelem qui tibi sit dux viæ.

154. L'angelo Raffaele si profferisce ad accompagnar Tobia.

Egressus Tobias invēnit juvenem stantem et accinctum ad iter faciendum; quem, ignorans angelum Dei esse, salutavit.

Unde es, o bone juvenis? — Sum, inquit ille, unus ex Israelitis.

Nostine, ait Tobias, viam quæ ducit in Mediam? — Novi, inquit, et sæpe usus sum hospitio Gabeli, qui ibi habitat.

[1] Questa è una di quelle voci che si chiamano impersonali di forma passiva; perchè *Ire*, essendo neutro, non può dare il passivo; ma solo nelle terze persone singolari può prender questa forma.

Tobias ea lætus renuntiat patri, qui arcessitum juvenem interrogavit an vellet esse filii comes et itineris socius[1], promissa mercede. Id se velle respondit juvenis.

Itaque Tobias valedixit parentibus, simulque ambo dederunt se in viam; et canis secutus est eos.

155. Lagrime della madre di Tobia.

Profecto Tobia, cœpit mater ejus flere et acerbe queri quod vir suus dimisisset filium.

« Cur nos orbasti solatio senectutis nostræ? melius fuit carere ista pecunia, ad quam recuperandam filius missus est; satis erat nobis quod filii conspectu frui liceret ».

Cui maritus: Noli flere, inquit, incolumis filius perveniet in Mediam, incolumis ad nos redibit. Deus mittet angelum, qui ei prosperum iter præstet.

Quibus verbis sedata mulier tacuit.

156. Tobia è liberato da un mostruoso pesce.

Interea Tobias et angelus pervenère ad flumen Tigrim; et quum adolescens accessisset ad abluendos pe-

[1] È una ridondanza ed una improprietà il dire *comes et itineris socius*; imperciocchè *comes* dicesi appunto di tutti quelli che fanno insieme uno stesso cammino (componendosi da *cum* ed *eo*), e *socius* dicesi di chi insieme con altri imprende o amministra qualche faccenda: sicchè bastava il dire: *an vellet esse filio comes itineris, promissa mercede.*

des, ecce piscis ingens exsiliit, quasi illum devoraturus.

Ad cujus adspectum Tobias perterritus exclamavit: Domine, invadit me. Cui angelus: Apprehende illum, et trahe ad te.

Piscis attractus in ripam aliquandiu palpitavit, et exspiravit.

Tunc jussit angelus fel piscis seponi, utpote medicamentum salutare; deinde partem carnis coxerunt comedendam in via.

157. Tobia giunge alla città di Ecbatana.

Ut appropinquaverunt urbi, quæ vocabatur *Ecbatana*, dixit Tobias angelo: Apud quem vis ut diversemur in hac urbe?

Cui Angelus: Est hic, inquit, vir quidam cognatus tuus, nomine Raguel. Is nos hospitio excipiet. Habet filiam unicam, quam te oportet uxorem ducere. Pete eam a patre, nec dubito quin postulationi tuæ libenter annuat; Deus enim has tibi destinat nuptias, et omnes Raguelis facultates jure hæreditario ad te pervenient.

158. Tobia è accolto in casa di Raguel, suo parente.

Eos lætus excepit Raguel; qui, conspicatus Tobiam, dixit uxori suæ: Quam similis est hic adolescens cognato meo!

Tum ad hospites conversus: Unde estis, boni juvenes? Qui responderunt: Sumus ex Israelitis urbis Ninives. — Nostisne Tobiam? — Novimus. Tunc Raguel cœpit Tobiam laudibus efferre. Quem interpellans angelus: Tobias, inquit, de quo loquĕris, pater istius est. Raguel, complexus adolescentem, ait: Tibi gratulor, fili mi, quia boni et optimi viri filius es. Uxor Raguelis et filia collacrimaverunt.

159. Matrimonio di Tobia.

Deinde Raguel jussit apparari convivium. Quumque hospites hortaretur ut discumberent: Neque ego comĕdam, inquit Tobias, neque bibam, nisi prius filiam tuam mihi despondĕris.

Cui Raguel: Deus profecto meas preces audivit, vosque huc adduxit ut ista cognato suo nubĕret. Quapropter noli dubitare quin eam tibi hodie daturus sim uxorem.

Accepta charta, fecerunt conscriptionem conjugii, et, laudantes Deum, mensæ accubuerunt.

160. Gabelo viene alle nozze di Tobia.

Raguel Tobiam obtestatus est ut apud se quindecim dies moraretur [1]. Cujus voluntati obtempĕrans, To-

[1] Questa proposizione andrebbe meglio esposta così: *Raguel Tobiam obtestatur ut domi apud se quindecim dies moretur.*

bias rogavit angelum ut solus adiret Gabelum, paternamque pecuniam ab illo reciperet.

Itaque angelus, sumtis camelis, properavit Ragem, suum Gabelo chirographum reddidit, pecuniam illi creditam recepit, eumque ad nuptias Tobiæ adduxit.

161. Inquietezza di Tobia e di sua moglie.

Interea Tobias pater erat animo anxio et sollicito, quod suus filius in redeundo tardior esset: « Quare tandiu moratur filius? inquiebat mœrens. Fors tan Gabelus mortuus est, et nemo [1] est qui illi reddat istam pecuniam. Illum abesse a nobis vehementer doleo ». Cœperuntque ipse et uxor ejus flere.

Præsertim luctus matris nullo solatio levari poterat. Hæc quotidie domo egressa circuibat vias omnes, qua filium suum rediturum esse sperabat, ut procul videret eum, si fieri posset, venientem.

162. Tobia s'incammina per alla volta del padre.

Consumtis quindecim diebus, Raguel voluit Tobiam retinere. Sed Tobias: Oro te, ait, dimitte me quamprimum; scis enim parentes meos nunc animo angi mea causa.

Tandem a socero dimissus cum uxore ad patrem redibat.

[1] In luogo di *et nemo* sarebbe più latinamente detto *nec* o *neque quisqum*.

In itinere dixit illi angelus: Statim ut domum ingressus fueris, Deum adora; et, complexus patrem, lini oculos ejus felle piscis, quod servasti; tunc sanabuntur oculi ejus, teque et cœlum pater lætus conspiciet.

163. Arrivo del giovine Tobia.

Dum Tobias urbi appropinquaret, mater ejus, ut solebat, in vertice montis sedebat, unde prospicere in longinquum posset. Vidit illum procul venientem, currensque nuntiavit viro suo.

Tunc canis, qui simul fuerat in via, præcucurrit, et quasi nuntius adveniens cauda sua hero adulabatur.

Confestim pater consurgens cœpit offendens pedibus currere, et, data manu servo, processit obviam filio. Osculatus est eum, cœperuntque ambo præ gaudio lacrimas fundere.

164. Il padre ricupera la vista.

Quum ambo Deum adoravissent, eique gratias egissent, consederunt. Deinde Tobias oculos patris linivit [1] felle piscis; et post dimidiam ferme horam cœpit albūgo, quasi membrana ovi, ex oculis ejus egrĕdi. Quam apprehensam filius extraxit, atque ille statim visum recepit.

Tunc læti omnes collaudabant Deum. Propinqui quoque Tobiæ convenerunt, gratulantes ei omnia bona quæ Deus illi impertierat.

[1] Vedi la nota al § 11.

165. L' angelo Raffaele si manifesta a Tobia.

Deinde Tobias narravit parentibus beneficia quæ acceperat ab eo itineris duce, quem hominem esse putabat. Quare obtulerunt illi dimidiam partem pecuniæ quam attulerant.

Tunc ille dixit eis: Ego sum Raphael angelus, unus ex septem qui adstamus ante Deum. Misit me Dominus ut sanarem te. Nunc tempus est ut ad eum revertar a quo missus sum. Vos autem debitas Deo grates rependite.

Hæc locutus, ab illorum conspectu ablatus est, nec ultra comparuit.

166. Avventurosa morte di Tobia: sua posterità.

Tobias, postquam visum recepisset, vixit annis duobus et quadraginta. Instante autem morte, vocatum filium monuit ut semper in timore Domini perseveraret. Tum placida morte quievit.

Mortuo patre, Tobias filius perrexit ad socerum suum Raguelem, illumque omni officio coluit.

Denique, quum attigisset novem et nonaginta annos, ipse vita excessit. Omnes autem ejus liberi et nepotes domesticam virtutem [1] sunt imitati, Deoque pariter et hominibus grati et accepti fuerunt.

[1] In iscambio di *domesticam virtutem* sarebbe stato più proprio il dire *domestica virtutis exempla*.

167. Re di Giuda, Abia ed Asa.

Hactenus ea quæ ad regnum Israeliticum spectabant breviter attigi; nunc revertor ad reges Judæ, a quibus digressus sum.

Roboam patri successit Abias, qui tres tantum annos regnavit, soliumque reliquit Asæ, filio.

Asa Deo gratus ob pietatem fuit; quippe aras falsorum numinum evertit, et impios regno suo expŭlit.

Quam ob causam Deus illi pacem satis diuturnam concessit. Postea tamen Asa bellum gessit cum Israelitis, de quibus victis amplam prædam retulit.

168. Giosafat, re di Giuda.

Mortuo patre, Josaphat regnare cœpit, fuitque religiosus Dei cultor. Quapropter Deus illum gloria et divitiis auxit.

Josaphat tamen cum Achab, Israelitarum rege impio, amicitiam junxit. Quæ res illi magno damno fuit; nam, conjunctis copiis, pugnarunt adversus regem Syriæ. In prælio Achab interfectus est; parumque abfuit quin periret et ipse Josaphat; nec sine auxilio divino incolumis evasit. Inde documentum capere debemus quam periculosa sit improborum societas.

169. Giora ed Ocozia, re di Giuda.

Josaphat patri successit Joram, qui a paterna pietate degeneravit. Namque Athaliam, impii Achab fi-

liam, duxit uxorem, fuitque socero quam patri similior. Gravi morbo, quem Deus immiserat, consumtus est.

Post hunc, Ochosias, filius, regnum adeptus est, nec diu tenuit; nam, pessimæ matris exemplo ad vita impulsus, misere interiit.

170. Morte di Atalia. Regno di Gioas.

Mortuo Ochosia, mater ejus stirpem regiam interemit, et regnum occupavit. Unus tantum Ochosiæ filius, nomine Joas, promiscuæ cædi ereptus fuit, et in templo cum nutrice occultatus.

Hunc Joiadas pontĭfex in templo clancŭlum aluit, atque educavit. Post annos fere octo, puerum regium centurionibus et plebi coram produxit, occisāque Athalia, in regnum restituit.

171. Pervertimento di Gioas, suoi delitti, e sua morte.

Joas, quamdiu consiliis Joiadæ usus est, observantissimus fuit divini cultus; magnis sumtibus templum exornavit.

Sed, Joada mortuo, aulicorum adulatione corruptus, ad vitia deflexit, veramque religionem deseruit.

Immĕmor beneficii a Joiada accepti, filium illius sapienter admonentem lapidibus obrŭi jussit.

Ipse paulo post a suis in lectulo necatus sepultura regia caruit.

172. Amasia, re di Giuda.

Joæ morte regnum ad Amasiam filium devĕnit. Is Idumæam adortus est cum ingentibus copiis, quas magno sumtu collegerat. Sed a propheta admonitus est ut magis divino auxilio, quam militum multitudini confidĕret.

Itaque, dimissa militum parte, parva manu cum hoste conflixit, et insignem victoriam reportavit.

Deinde, elatus victoria, Deum deseruit, et a rege Samariæ, quem temĕre lacessiverat, amisso exercitu, captus est.

173. Osia e Gioatan, re di Giuda.

Osias Amasiæ filius et successor fuit. Philistæos, Deo favente, domuit, Arăbes devicit.

Postea animum ejus invasit superbia. Munus sacerdotum sibi arrogavit. Thus Deo ausus est offerre, quod solis sacerdotibus fas erat; quumque, a pontifice admonitus, non paruisset, turpi morbo, quem *lepram* vocant, correptus est.

Quare procurationem regni coactus est relinquere Joathæ [1] filio, qui recte imperium administravit.

174. Acas, re di Giuda.

Achas, Joathæ filius, in Deum impius fuit, numina gentium coluit. Regis exemplum brevi secuta est civitas ipsa.

[1] Si sottintende *suo*.

Quam ob causam Deo invisus magnam cladem ab Samariæ et Syriæ regibus accepit; nec illum calamitas ad meliorem mentem revocavit.

Non eum puduit ab Assyriis auxilium petere, aurumque et argentum a templo ablatum illorum regi dono mittere. Venit rex Assyriorum, et primum quidem hostes ejus qui se advocaverat profligavit, sed deindè ipsius etiam regnum vastavit.

175. Regno di Ezechia; sua pietà.

Ezechias singulari pietate floruit. Statim ut regno potītus est, populum et sacerdotes cohortatus, urbem a paternis superstitionibus expiavit, templum ornavit, cæremonias, quæ jampridem omissæ fuerant, restituit.

Nec minor ei fuit in bello gerendo virtus, quam in religione tuenda pietas. Philistæos multis præliis contŭdit, Judæosque a tributis, quæ pendebant Assyriis, liberavit.

176. Malattia di Ezechia, e maravigliosa guarigione.

Iisdem temporibus Ezechias in gravem morbum incĭdit. Quumque Isaias propheta illi denuntiasset vitæ finem adesse, Deum rex cum lacrimis oravit ne sibi vitam adimĕret.

Precibus ejus et lacrimis motus Deus, quindecim annorum usuram illi concessit, atque ad faciendam fi-

dem [1], solis umbra, rege ita postulante [2], per decem lineas [3] regressa est in ejus horologio.

Tertio post die, Ezechias sanatus templum adiit.

177. Il re d'Assiria assedia Gerusalemme, e Dio la libera con un miracolo.

Rex Assyriorum bellum Ezechiæ intulit. Hierosolymam obsidione cinxit, minitans urbis excidium, nisi cives matura deditione sibi consulĕrent.

In hoc statu rerum Ezechiam confirmavit Isaias, pollicitus divinum auxilium non defuturum, brevique obsidionem solutum iri [4].

[1] *Ad faciendam fidem*, vi si sottintende *promissi*. Ecco quello che si riferisce in Isaia (cap. 38, v. 7 e 8): E che il Signore sia per fare quello ch'egli ha detto, ne averai tu da Dio questo segno: Ecco ch'io farò che l'ombra del sole, che è calata dieci gradi sul quadrante di Achaz, ritorni in dietro dieci gradi. E il sole tornò indietro dieci gradi, che avea discesi. (Traduz. del Martini).

[2] *Rege ita postulante*. Queste parole non porgano un senso chiaro: sembra che si voglia dire che Ezechia, diffidando della divina promessa, abbia richiesto un miracolo in confermazione degli anni di vita che Dio gli concedeva; ma in Isaia non v'ha nulla di simigliante.

[3] La Volgata dice: *Et reversus est sol decem lineis per gradus quos descenderat*: il qual luogo è più chiaro e più latino che quello del Lhomond. Sopra un quadrante solare i gradi sono significati per via di linee; onde *linea* e *gradus* si hanno qui ad aver come sinonimi.

[4] Promise ancora che tra non molto sarebbe stato sciolto l'assedio. La voce del supino o che si congiunga con *ire* nella forma attiva, o che si congiunga con *iri* nella forma passiva, rimane sempre immutabile.

Et vero, nocte sequenti, angelus Dei centum octoginta quinque hostium millia letho dedit. Rex Assyriorum trepidus in patriam fugit, ibique paulo post a filiis occisus est.

178. Morte del re Ezechia.

Ezechias, tanto periculo liberatus, in summa pace reliquum vitæ tempus egit [1]. Omnia illi feliciter cedebant, quia Deus illi favebat. Ipse, tot beneficiis divinis obligatus, in eādem constanter pietate mansit; omnem suam spem in Dei auxilio posuit; iis rebus quæ Deo placebant, animum semper intendit.

Regnavit annos novem et viginti, quibus exactis, placida morte decessit. Populus eum luxit, et corpus ejus inter sepulcra avorum regum in loco editiore collocatum est.

179. Delitti di Manasse; sua prigionia; sua penitenza.

Ezechiæ successit Manasses, patris religiosi filius impius. Is, relicto veri Dei cultu, falsa numina adoravit.

Ad impietatem accessit crudelitas. Quum enim Isaias propheta iram divinam illi denuntiasset, rex, furore percitus, prophetam serra lignea secari jussit.

Necem vatis sui brevi ultus est Deus: Manasses ab Assyriis victus captusque est, et in vincula conjectus.

[1] Vedi la nota al § 140.

Ibi, calamitate edoctus, scelerum veniam suppliciter a Deo petiit et impetravit. In regnum restitutus, Deum pie coluit.

180. Amone, re; sua pronta morte; pietà di Giosia, suo figliuolo.

Amon, Manassis filius, paternam impietatem imitatus est, non vero pœnitentiam.

Non ultra biennium regnavit, et a suis domi interfectus est.

Cui successit Josias, vir sanctus et religiosus. Is, a puero virtuti dedĭtus, populum ad legitimum cultum revocavit.

At illum deinde inconsiderata fiducia perdidit: nam contra Ægyptios exercitum duxit; admonitusque a Deo ut prælio abstinēret, nihilomĭnus acie dimicavit. Itaque, re male gesta, vulnus accepit, et paucis post diebus mortuus est.

181. Geconia e i suoi due fratelli, re di Giuda.

Josias moriens tres relīquit filios. Ex his Joachas tres duntaxat menses regnavit. Bello captus est ab Assyriorum rege.

In Joachæ locum suffectus est Jechonias, quo regnante, Nabuchodonosor, Babyloniorum rex, Hierosolymam expugnavit, cives Babylōnem transtŭlit,

relicta vili plebecŭla, cui præfecit Sedeciam, postremum regem.

Quum Sedecias rebellasset, Nabuchodonosor reversus urbem diruit, templum incendit, Sedeciam, effossis prius oculis, in carcerem misit.

182. Daniele e suoi compagni allevati nel palagio di Nabuccodonosor.

Inter captivos qui Babylōnem adducti fuerant, delecti sunt pueri eximia forma, Daniel, Ananias, Misael et Azarias. Hi cum aliis multis in ipsa regia educabantur, ut postea ad mensam regis consisterent, eique accumbenti ministrarent.

Nabuchodonosor jusserat eos, quo [1] meliore vultu essent, iisdem cibis ali, quibus ipse vescebatur. At generosi illi pueri, cibis profanis, quia id lex vetabat, uti noluerunt, sed solis leguminibus. Attămen robustiores ac nitentiores facti sunt cæteris pueris quibuscum nutriebantur.

183. I tre giovani nella fornace.

Nabuchodonosor sibi posuit statuam auream, quam ab omnibus jussit adorari, proposita mortis pœna iis qui parēre nollent.

[1] La voce *quo* è congiunzione, in luogo di *ut*, ed è adoperata per la ragione che segue una voce di grado comparativo.

Ananias, Misael et Azarias mori maluerunt, quam honorem soli Deo debitum statuæ deferre.

Iratus rex eos, vestitos et catenis vinctos, conjecit in fornacem ardentem. Sed flamma nihil illis nocuit; nec corpus adussit ignis, nec vestes quidem mutavit; at solvit tantummŏdo vincula quibus constringebantur[1], ita ut illæsi in media fornace ambularent.

184. Daniele nella fossa de' lioni.

Daniel apud regem gratia plurimum valebat ob singularem prudentiam; quapropter invisus erat aulicis, qui ei insidias parabant. Suaserunt regi ut edicto vetaret quemquam coli, nisi se[2], per dies triginta.

Non paruit Daniel edicto impio; sed quotidie Deum precabatur, uti[3] facere ante consueverat.

Explorantes eum aulici accusaverunt; rexque coactus est hominem sibi carum objicere leonibus; nam ita lex ferebat.

Sed feræ Danieli pepercerunt; rexque, miraculo commotus, ipsos accusatores leonibus devorandos tradĭdit.

[1] In luogo di *quibus constringebantur*, bisognava dire *quibus erant constricti*. Vedi la nota al § 116.
[2] Cioè *se regem*.
[3] Qui *uti* è avverbio, e vale *come*, *siccome*.

185. Istoria di Ester, sposa del re Assuero.

Mardochæus, unus ex captivis, Judæos e magno periculo liberavit. Filiam fratris sui utroque parente orbam, nomine Esther, educaverat.

Hanc rex Assuerus duxerat uxorem, et valde diligebat.

Erat tunc aulicus quidam apud regem gratiosus, nomine Aman, qui, favore regio superbiens, adorari se volebat. Quod facere renuens Mardochæus, grave in se odium Aman accenderat.

Aman, ulciscendi inimici causa, universam Judæorum gentem perdere statuit, edictumque ea de re ab Assuero impetravit.

186. Mardocheo fa conoscere ad Ester il pericolo che correva il suo popolo.

Ubi ad aures Mardochæi crudele edictum pervenit, statim, conscissis vestibus, saccum [1] induit, conspersusque cinere perrexit ad regiam, et illam implevit questibus.

Esther, lamentantis voce audita, quæsivit quid istud rei [2] esset. Ut cognovit Mardochæum Judæos-

[1] *Saccus* dinota qui una Veste di tela grossa. Così poi vestirono spezialmente gli anacoreti della Tebaide: — *Saccus orationis signum atque jejunii est*, dice san Girolamo (*Epist.* 44).

[2] *Istud rei* è un grecismo in iscambio di *ista res*.

que omnes esse neci destinatos, invocato Deo, adiit regem, suæ gentis ruinam deprecatura[1]. Non tamen continuo rem aperuit regi, sed eum ad convivium invitavit.

187. Disgrazia di Aman; sua obbrobriosa morte.

Assuerus ad convivium cum Aman venit; et, quum hilări esset animo, Esther ad illius pedes se abjecit supplex.

Cui rex promisit nihil ei se negaturum, etiamsi dimidiam regni sui partem peteret.

Tum Esther: Meam, o rex, meæque gentis salutem precor; nam crudelis iste Aman nos devōvit neci.

Qua re permotus est Assuerus, audiensque crucem ab eo paratam esse Mardochæo, Aman ipsum eīdem cruci jussit affigi.

188. Ciro, re di Persia, s'impadronisce di Babilonia, e concede libertà a'Giudei: anni del mondo 3470.

Captivitas Babylonica per septuaginta annos duravit: idque prædixerat Deus. Postquam illud tempus effluxit, Cyrus, Persarum rex, devicto Babyloniorum rege, Judæis fecit potestatem in patriam remigrandi,

[1] Fra gli altri significati di *Deprecor* è quello di Pregare che non avvenga qualche cosa, od anche Per via di preghiere stornare alcun male o danno o pericolo, e simili.

templumque restituendi: sacra etiam vasa, quæ Nabuchodonosor abstulerat, reddi jussit.

Itaque Judæi, duce Zorobabele, Hierosolymam regressi sunt, et prima novi templi fundamenta jecerunt. Sed ædificatio diu intermissa fuit, quia illam impediebant vicinæ gentes.

189. Stato de' Giudei dopo il loro ritorno dalla schiavitù.

Reversi in patriam Judæi, composito urbis statu, non jam reges habuere, sed imperium penes pontifices fuit. Tributa tamen pensitarunt primum Persis, deinde Græcis, post devictum ab Alexandro Darium.

Nec deinceps ab avita religione unquam desciverunt, quamvis ea de causa a pluribus regibus vexati fuerint, ac præsertim ab Antiocho, rege Syriæ: quæ pars historiæ Judaicæ nunc narranda venit.

190. Storia de' Maccabei.

Antiochus, Syriæ rex, sacram Judæorum legem evertĕre aggressus est. Edixit ut omnes, relictis majorum suorum institutis, gentilium ritū viverent. Aras falsis diis per universam Judæam exstruxit; omnia templi Hierosolymitani ornamenta detraxit; libros sacros jussit combūri; reluctantes inauditis suppliciis affecit; urbem innumera cæde vastavit; ac, ne Judæi, tot malis oppressi, rebellarent, præsidium in arce collocavit.

191. Costanza di Eleazaro.

Ex Judæis multi patriam deseruerunt, declinandi periculi causa; multi mortem oppetierunt potius quam a lege divina discederent.

Insignis fuit Eleazari senis constantia. Is, aperto ore, compellebatur carnem suillam comedĕre, qua Judæis lex interdicebat.

At vir fortissimus cibum vetĭtum respuebat indignans. Quam ob rem quum ad supplicium duceretur, sui eum amici hortabantur, ut aliam carnem, quam attulĕrant, comedendo, simularet se regi paruisse; sicque mortem vitaret.

192. Morte di Eleazaro.

Eleazarus rem pravam suadentibus noluit assentiri. « Ætati nostræ, inquit, non convĕnit ista simulatio. Non committam ut[1] periculosum exemplum adolescentibus relinquam. Multo satius est perire, quam, propter brevem vitæ usuram, turpitudinis notam meo nomini inurĕre. Si vestro obsĕquar consilio, hominum quidem suppliciis eripiar, sed iram divinam non effugiam ».

His dictis, mortem fortiter subiit, æternamque gloriam est consecutus.

[1] *Non committere ut* vale Non far per modo che, Non operare in guisa che.

193. Martirio d' una madre e de' suoi sette figliuoli.

1. Præclarum Eleazari exemplum secuta est mulier quædam cum septem filiis.

Hi omnes simul comprehensi sunt et virgis cæsi, ut ad peccandum adigerentur; sed eos nulla vis potuit a lege divina abducĕre. Illorum natu maximus declaravit se suosque fratres paratos esse mori magis quàm culpam committere.

Iratus rex ollas æneas succendi jussit. Tum ei, qui locutus fuerat, linguam amputari, cutem capitis detrăhi, summas manus ac pedes præcidi [1], et truncum corpus in olla torrēri.

2. Adĕrant tristi spectaculo cæteri fratres cum matre, seque invĭcem hortabantur ad mortem fortiter tolerandam.

Tum comprehensus est secundus, et, post detractam capitis cutem cum capillis, interrogatus num vellet carnem oblatam edĕre, negavit se id facturum. Quapropter, præcisis membris, in ollam ardentem missus est.

Quum extremum spiritum agĕret, ad regem conversus: Tu quidem, ait, hanc vitam nobis erĭpis, sed amissam nobis reddet Deus, pro cujus lege eam profundimus.

[1] *Summas manus ac* (summos) *pedes* significa le Estremità delle mani e de' piedi.

Post hunc, tertius similiter cruciatus est. Linguam postulanti protulit amputandam, manusque protendens, dixit: Hæc membra a Deo accepta nunc propter Deum contemno, quia spero fore ut ea recupĕrem.

3. Rex et alii circumstantes admirabantur animum adolescentis, qui acerbissimum dolorem pro nihĭlo ducebat.

Hoc exstincto, quartus eodem supplicio necatus est. Quum jam morti esset proximus, dixit: Nobis optabile est letho dari, quoniam mortem pro divina lege oppetītam immortalitas consequetur.

Quum quintus a carnificibus torqueretur, sic locutus est: Abutĕris, o rex, potestate tua. Scilĭcet putas nos omnino derelictos esse a Deo, et omni ope destitutos, atque idcirco innumeris malis nos opprĭmis; sed mox ipse divinæ potentiæ vim experturus es.

4. Pari constantia sextus verbĕra et tormenta pertŭlit: quibus pene confectus regem sic compellavit: Noli errare, et malis nostris gloriari. Nos propter peccata nostra hæc patĭmur; at brevi cum Deo in gratiam redibimus; tu vero superbiæ et crudelitatis istius[1] pœnas dabis gravissimas.

Ex septem fratribus unus tantum superĕrat, natu minimus. Quem Antiochus cœpit illicĕre ut legem deserĕret, affirmans eum divĭtem fore et beatum. Sed adolescens nec minis movebatur, nec promissis.

[1] In luogo di *istius* sarebbe stato meglio dire *tuae*.

5. Quare matrem rex hortatus est, ut filio suaderet imperata facere. Illa, irridens crudelem tyrannum, sic filium allocuta est: Miserere, fili mi, miserere matris tuæ, quæ te utero gestavi [1], quæ te natum lacte alui. Noli a fraterna virtute degenerare; noli timere carnificem istum. Deum unum time, Deum intuēre, a quo mercedem accipies.

His verbis confirmatus, adolescens exclamavit: Non regi obsĕquor, sed legi. Tum conversus ad Antiochum: Tu quidem, o sceleste, Dei omnipotentis iram non effugies. Erit tempus quum, ab eo percussus et dolore victus, te hominem esse confitebĕris. Nisi gens nostra in Deum peccavisset, nunquam in has miserias incidissemus. Sed mox Deus, meo fratrumque meorum sanguine placatus, genti nostræ reconciliabitur; et nos, post mortem patienter toleratam, æterna vita donabit.

6. Tum Antiochus, indigne ferens se derisum esse, in adolescentulum crudelius etiam quam in cæteros desævïit, et illum exquisito supplicio necavit.

Denique septem filiorum cædem matris nece cumulavit. Hæc mulier, plane admirabilis et sempiterna memoria digna, postquam filios certantes et adspectu et verbis adjuverat, postquam morientes magno animo

[1] L'autore ha detto *gestavi* e *alui*, in luogo di *gestavit* e *aluit;* come se vi fosse innanzi: *miserere* mei, *matris tuæ, quæ*..., etc.

conspexerat, ipsa diram mortem subiit, suumque sanguinem cum filiorum sanguine commiscuit.

194. Zelo di Matatia e de' suoi figliuoli.

Erat tunc Hierosolymæ sacerdos, nomine Mathathias, cum quinque filiis, Juda, Jonatha, Simone, Eleazaro et Joanne. Hi, relicta urbe, ne viderent mala quibus ea conflictabatur, secesserunt in solitudinem.

Eo[1] confluxit multitudo hominum quibus cordi erant leges divinæ, brevique ad speciem justi exercitus[2] crevit.

Tunc, duce Mathathia, statuerunt patriam armis liberare, et religionem tueri. Itaque aras passim falsis numinibus erectas everterunt, neglectumque veri Dei cultum restituerunt.

195. Matatia muore. Prime azioni di Giuda Maccabeo.

Interea Mathathias mortuus est, moriensque exercitui præfecit Judam filium, qui dictus est Machabæus.

Is bellum a patre susceptum strenue persecutus est. Omnia optimi ducis munia egregie implevit. Divino, quod invocaverat, auxilio fretus, castella expugnavit,

[1] *Eo* è un avverbio di moto a luogo, e vale *Colà*.
[2] *Justus* qui vuol dire Ben numeroso, Più che sufficiente; anzi, ad imitarne la locuzione figurata, in italiano può rendersi per Ragionevole esercito.

urbes præsidiis munivit; Apollonium, unum ex præfectis Antiochi, vicit, et ipse sua manu in acie interfecit, ejusque gladio, quem illi detraxerat, in præliis deinceps usus est.

196. Vittoria di Giuda Maccabeo sopra Nicanore.

Antiochus, ubi audivit victum fuisse Apollonium, ira exarsit; mandatum dedit Lysiæ, ut Judæam vastaret, gentemque universam delēret.

Lysias adversus Judæos misit Nicanorem et Gorgiam, quibus dedit quadraginta peditum et septem equitum millia. Hi castra posuerunt non longe ab urbe Hierosolyma.

Judas, cujus spes omnis in Deo posita erat, non dubitavit cum tribus hominum millibus prælium committere. Tam exigua manu copias regias prostravit, et ingenti præda potitus est.

197. Lisia vinto da Giuda.

Hæc clades nuntiata est Lisiæ, qui, existimans id culpa imperatoris accidisse, statuit ipse exercitum ducere. Venit in Judæam cum sexaginta quinque hominum millibus.

Habebat Judas decem tantum millia hominum: tamen adversus Lysiam processit, et, invocato prius divino auxilio, cum hoste conflixit.

Quinque hominum millia de exercitu Lysiæ cecīdit, relĭquos adeo perterruit, ut in fugam versi sint.

198. Giuda purifica il tempio ch' era stato contaminato dagl' infedeli.

Pulsis hostibus, Judas restituendo cultui divino animum intendit. Rediit victor in urbem Hierosolymam, quæ fœdam sui speciem præbebat.

Portæ templi exustæ erant, altare pollūtum, virgulta in atriis, quasi in saltu, enata.

Judas omnia purgavit, portas refecit, novum altare erexit, cujus dedicatio, magna totīus populi frequentia, clangentibus tubis, facta est; decretumque, ad memoriam rei sempiternam, quotannis diem solemnem celebratum iri[1].

199. Segni manifesti della protezione di Dio in pro di Giuda Maccabeo.

Concitatæ ob restitutum templum gentes vicinæ bellum Judæis intulerunt. Contra illas Judas Machabæus dimicavit. Eo in prælio Deus manifestum se præbuit Judæ adjutorem; nam inter pugnandum apparuerunt quinque viri equis et virtute insignes, quorum duo Judam medium habentes, incolumem servabant, in hostes vero tela et fulmina jaciebant; unde illi, oculis et mente turbati, ad viginti quinque millia interfecti sunt.

[1] Vedi la nota al § 177.

200. Antioco è percosso da Dio.

Antiochus, ut cognovit suos duces a Juda Machabæo fuisse devictos, amens furore, in Judæam citato cursu contendit, excidio gentis et urbis acceptam cladem ulturus.

At illum subitus viscerum dolor corripuit a Deo immissus. Quumque nihilominus cursum acceleraret, e curru graviter decidit. Casus gravis ægrum jam corpus valde afflixit. Unde factum est ut membra corrupta scaterent vermibus, et fœtorem late emitterent, exercitui et ægro ipsi intolerabilem.

201. Morte di Antioco.

Antiochus, doloris acerbitate victus, tandem ad sanam mentem rediit: se mortalem esse agnovit, et, recordatus malorum quibus Judæos affecerat, aperte confessus est suorum scelerum pœnas luere. Promisit se Judæos florentes beatosque facturum.

Sed, quia ea omnia metus mortis ipsi extorquebat, non vera pœnitentia, divinam misericordiam non flexit rex impius et homicida, et, morbo in horas ingravescente, misere interiit.

202. Lisia è vinto una seconda volta da Giuda Maccabeo.

Antiocho successit filius, cui nomen *Eupator* fuit. Hic, paterni in Judæos odii hæres, contra eos misit

Lysiam, qui jam semel victus a Juda, hanc maculam cupiebat eluĕre.

Judas ad opem divinam confūgit, uti facere solebat, oravitque Dominum ut angelum mitteret sui populi adjutorem.

Deinde, sumtis armis, obvĭam hosti cum suis progressus est. Tunc ante aciem Judæorum visus est eques, veste candida, armis aureis indutus, hastam vibrans.

Quo prodigio confirmati Judæī, leonum more in hostes irruerunt, et undecim millia peditum, equites mille et sexcentos prostraverunt.

203. Il re Eupatore viene di persona in Giudea con un tremendo esercito.

Rex ipse Eupator, ad opprimendum Judam Machabæum, omnes regni sui vires collēgit. Itaque cum centum millibus peditum, et viginti millibus equitum in Judæam ingressus est.

Præibant elephanti vasta corporis mole et horrendo stridore terribiles. Singulis belluis impositæ erant ligneæ turres, ex quibus pugnabant milites armati.

Sed Judas, qui potentiæ divinæ magis quam numero militum confidebat, isto terrifico belli apparatu non fuit commotus. In eam castrorum hostilium partem irruit, ubi erat tabernaculum regis; et, occisis quatuor hominum millibus, tantas opes dissipavit.

204. Coraggio di Eleazaro, fratello di Giuda Maccabeo.

Memorabilis fuit hæc pugna fortitudine et morte Eleazari.

Is viderat belluam unam cæteris majorem, ac phalĕris regiis circumtectam. Existimans illa regem vehi, se pro communi salute devovit: per medios hostes ad belluam properavit, sub illius ventrem subiit, repetitis ictibus confossam occīdit, et belluæ labentis pondere oppressus ipse occubuit.

205. Empietà di Nicanore; sua disfatta, e sua morte.

Demetrius, occupato Syriæ regno, adversus Judæos Nicanorem misit. Hic impius, extensa in templum dextera, ausus est minari se Dei ædem solo æquaturum.

Judas et milites ejus, quanquam pauci erant, cum illo conflixerunt, manu quidem pugnantes, sed Dominum animo orantes.

Regium exercitum ad internecionem cecīderunt. Nicanor ipse inter hostium cadavera repertus est. Cujus caput avulsum Judas Hierosolymam ferri jussit, manumque nefariam templo affixam suspendi.

206. Morte di Giuda Maccabeo.

Mox secutum est alterum prælium cum Bacchide, uno ex Demetrii præfectis. Quod quidem prælium

fuit Judæis funestum; nam illi, amissa quam in Deum habuerunt fiducia, animo conciderunt, et alii alio dilapsi sunt.

Judas cum octingentis tantum hominibus impetum hostium sustinuit; imo oppositam sibi aciei partem fudit; sed, multitudine hostium circumventus, illorum telis confossus est. Quam carus populo fuerit, mœrore funeris indicatum est. Sui eum cives diu luxerunt.

207. Gionata succede a Giuda Maccabeo; suà morte.

In locum Judæ suffectus est Jonathas. Is, fraternæ virtutis æmŭlus, Bacchidem pluribus præliis vicit, illumque ad petendam pacem adēgit.

Interea Demetrium regem interfecit Alexander, qui se Antiochi filium dictitabat. Is fœdus cum Jonatha fecit, eum veste purpurea donavit, semperque in data fide mansit. Ita, quandiu Alexander regno potitus est, res Judæorum tranquillæ fuerunt. Sed paulo post Jonathas a Triphône quodam per insidias necatus est.

208. Simone succede a Gionata; sua morte; suo successore.

Summa rerum ad Simonem, Jonathæ fratrem, delata est. Is funus fratris magnifice curavit, nec diu regnavit; nam et ipse generi[1] sui fraude periit.

[1] *Generi* è qui della seconda declinazione, ed il nominati-

Simoni patri successit Joannes, cognomine [1] *Hircanus*, qui, post annum mortuus, hæredem reliquit filium Aristobulum. Hic primus omnium post captivitatem regium nomen sumsit, capitique diadema imposuit.

209. La Giudea diviene tributaria de' Romani. Erode, re; nasce il Messia; anni del mondo 4000.

Mortuo Aristobulo, Alexander, ejus filius, regnavit. Is, nulla re memorabili gesta, decessit. Duos reliquit filios, qui acriter de regno inter se decertarunt.

Hujus dissidii occasione, Pompejus, populi Romani dux, in Judæam venit, specie [2] quidem restituendæ inter fratres concordiæ, revera ut istam provinciam Romano adjungeret imperio, Judæam stipendiariam populi Romani fecit.

Paulo post, regnum Judææ invasit Herodes alienigena. Hunc primum Judæi habuerunt regem ex alia gente ortum; eoque regnante, natus est Christus, uti prædixerant prophetæ.

vo è *gener*, che vale Genero, cioè il Marito di mia, tua, sua figliuola.

[1] *Hircanus cognomine*, vale Soprannominato Ircano.

[2] *Specie* qui vuol significare Sotto pretesto, Sotto colore.

FINIS

DIZIONARIO

DELLE

VOCI ADOPERATE IN QUESTO LIBRO

CHE

possono arrecare qualche difficoltà a quei che sono nel tirocinio delle lettere latine

DICHIARAZIONE DELLE ABBREVIAZIONI

agg.	aggiuntivo	*m.*	maschile
avv.	avverbio	*mf.*	masch. femm.
com.	comune	*n.*	neutro
comp.	comparativo	*part.*	participio
cong.	congiunzione	*plur.*	plurale
dat.	dativo	*pren.*	prenome
dep.	deponente	*prep.*	preposizione
dif.	difettivo	*pret.*	preterito
f.	femminile	*rad.*	radice
gen.	genitivo	*sup.*	superlativo
imp.	impersonale	*v.a.*	verbo attivo
ind.	indeclinabile	*v.n.*	verbo neutro
inus.	inusitato	*vicen.*	vicenome

A

Aberat, *pass. imperf. di* absum.
abest, *ved.* absum.
abjeci, *pret. di* abjicio.
abjicio, abjeci, abjectum, *v. a.* gittare — sese abjecerunt ad pedes illius (§ 67), si gittarono a' piedi di lui.
ablatus, *part. di* aufero.
absum, abes, abfui *(senza sup.)*, abesse, *v. n.* esser lungi — tantum abest, ut (§ 66), tanto non è vero che — parum abfuit, quin (§ 168), poco mancò che non.
absumo, absumsi, absumtum, *v. a.* distruggere.
absumtus, *part. di* absumo.
accedo, accessi, accessum, *v. n.* accostarsi.
accepi, *pret. di* accipio.
accessi, *pret. di* accedo.
accido, accisi, accisum, *v. a.* tagliare, troncare.
accingo, accinxi, accinctum, *v. a.* cingere.
accinxi, *pret. di* accingo.
accipio, accepi, acceptum, *v. a.* ricevere.
accisus, *part. di* accido.
accubui, *pret. di* accumbo.
accumbo, accubui, accubitum, *v. n.* appoggiarsi, adagiarsi — mensæ accubuerunt (§ 169), si sederono a mensa.
addico, addixi, addictum, *v. a.* assegnare, attribuire — me pro eo addicas in servitutem (§ 68), me in cambio di lui rechi in servaggio.
addidi, *pret. di* addo.
addo, addidi, additum, *v. a.* aggiugnere, unire.
adegi, *pret. di* adigo.
adeo, adivi, *o* adii, aditum, adire, *v. a.* andare a un luogo, o a trovar persona.
adeptus, *pret. di* adipiscor.
adhæreo, adhæsi, adhæsum, *v. n.* attaccarsi, rimanere, restare.
adhibeo, adhibui, adhibitum, ere, *v. a.* adoperare — adhibuit fidem (§ 17), prestò fede.
adhibui, *pret. di* adhibeo.
adigo, adegi, adactum, *v. a.* costringere.
adii, *pret. di* adeo.
adipiscor, adeptus sum, adipisci, *v. dep.* conseguire, ottenere, acquistare.
admovi, *pret. di* admoveo.
admoveo, admovi, admotum, *v. a.* avvicinare.
adolesco, adolevi, adultum, adolescere, *v. n.* crescere, farsi adulto.
adolevi, *pret. di* adolesco.
adorior, adortus sum, adoriri, *v. dep.* assalire.
adortus, *pret. di* adorior.

adstiti, *pret. di* adsto.
adsto, adstiti, adstitum, adstare, *v. n.* farsi presente, apparire.
aduro, adussi, adustum, *v. a.* ardere, bruciare.
adussi, *pret. di* aduro.
affero, attuli, allatum, afferre, *v. a.* apportare, recare.
afferto, *imperativo di* affero.
afficio, affeci, affectum, *v. a.* toccare, commuovere — afficiam te multis malis (§ 6), ti farò provare, soffrire molti mali — Philistæos multis affecit cladibus (§ 102), apportò molte stragi a'Filistei.
aggredior, aggressus sum, aggredi, *v. dep.* assalire.
aggressus, *pret. di* aggredior.
agnosco, agnovi, agnitum, agnoscere, *v. a.* riconoscere.
agnovi, *pret. di* agnosco.
ago, egi, actum, *v. a.* fare, operare — egit gratias Deo (§ 22), ringraziò Iddio — agere dies festos (§ 103), solennizzare i giorni festivi — agere tempus vitæ (§ 178), passare il tempo della vita, menar la vita — agere spiritum (§ 193), esalar lo spirito.
allocutus, *pret. di* alloquor.
alloquor, allocutus sum, alloqui, *v. dep.* parlare.
alo, alui, altum, *v. a.* alimentare, nutrire.
alui, *pret. di* alo.
amisi, *pret. di* amitto.
amitto, amisi, amissum, *v. a.* perdere.
amoveo, amovi, amotum, *v. a.* rimuovere, scostare.
amovi, *pret. di* amoveo.
angi, *infinito pass. di* ango (*vedi*).
ango, anxi, anctum (*disusato*), angere, *v. a.* stringere, soffogare — animo angi (§ 162), esser afflitto, addolorato, essere in una gran sollecitudine.
animus, *n. m.* animo; disposizione d'animo — vos quidem malo in me animo fecistis (§ 59), voi sì il faceste per mala disposizion d'animo che avevate contro di me.
annuo, annui, (*senza sup.*), *v. n.* accennare, far cenno di sì, acconsentire — annuerent postulationi suæ (§ 24), accogliessero la sua domanda, acconsentissero alla sua proposta.
aperio, aperui, apertum, aperire, *v. a.* aprire.
aperui, *pret. di* aperio.
appono, apposui, appositum, *v. a.* apporre, apprestare, mettere innanzi.
apposui, *pret. di* appono.
apprecatus, *pret. di* apprecor.
apprecor, apprecatus sum, apprecari, *v. dep.* pregare, implorare — ut apprecer tibi fausta omnia (§ 28), affinchè t'implori dal cielo tutte le cose fauste, ogni sorta di prosperità.
arcesso, ivi, *o* ii, itum, ere, *v. a.* far venire a sè — rex arcessivit Joseph (§ 52), il re fe' venir dinanzi a sè Giuseppe — vis ut arcessam mulierem hebræam (§ 83), vuoi che faccia qui venire una donna ebrea?
arreptus, *part. di* arripio.

arripio, arripui, arreptum, *v. a.* prendere, dar di mano — occasionem opportunam arripere (§ 122), pigliare il destro, valersi dell' opportunità.
arripui, *pret. di* arripio.
assensi, *pret. di* assentio.
assentio, assensi, assensum, ire, *v. n.* acconsentire.
attigi, *pret. di* attingo.
attingo, attigi, attactum, *v. a.* toccare, giugnere a — quum attigisset novem et novaginta annos (§ 166), essendo giunto a' novantanove anni — breviter attigi (§ 167), ho discorso brevemente.
attuli, *pret. di* affero.
auctus, *part. di* augeo — numero aucti sunt mirum in modum — (§ 81), crebbero maravigliosamente di numero.
audeo, ausi *o* ausus sum, audere, *v. n.* osare, ardire.
aufero, abstuli, ablatum, auferre, *v. a.* togliere.
augeo, auxi, auctum, augere, *v. n.* e *a.* crescere, aumentare — auxit rem suam (§ 37), moltiplicò il suo avere.
ausim (§ 29), *è lo stesso che* audeam.
ausus, *pret. di* audeo.
auxi, *pret. di* augeo.
avello, avulsi, avulsum, *v. a.* troncare.
avulsus, *part. di* avello.

C

Cado, cecidi, casum, *v. n.* cadere.
cædo, cecidi, cæsum, *v. a.* tagliare, uccidere.
cæsus, *part. di* cædo — virgis cæsi (§ 193), flagellati.
capio, cepi, captum, capere, *v. a.* prendere, pigliare — consilium ceperunt illius occidendi (§ 40), deliberarono di ammazzarlo.
captus, *part. di* capio.
careo, carui, caritum (*disusato*), *v. n.* esser privo, mancare — sepultura regia caruit (§ 171), non ebbe regia sepoltura.
carui, *pret. di* careo.
cecidi, *pret. di* cado.
cepi, *pret. di* capio.
certior, *agg.* consapevole, informato — ut eum certiorem faceret de adventu suo (§ 73), per informarlo del suo arrivo.
circumfero, circumtuli, circumlatum, *v. a.* portare intorno.
circumlatus, *part. di* circumfero.
circumtego, circumtexi, circumtectum, *v.a.* coprir d'intorno.
circumtexi, *pret. di* circumtego.
coactus, *part. di* cogo (§ 172), costretto.
coegi, *pret. di* cogo.
cœpi, cœptum, *v. impers.* cominciare.
cognovi, *pret. di* cognosco.
cogo, coegi, coactum, cogere, *v. a.* raccogliere, adunare (*vedi la nota al* § 1).
collegi, *pret. di* colligo.
colligo, collegi, collectum, *v. a.* raccogliere, radunare.
colo, colui, cultum, *v. a.* coltivare — colere virtutem, religionem (§ 11, 16), osservar la virtù, la religione.
colui, *pret. di* colo.

commorare, *imperativo di* commoror.
commoror, commoratus sum, commorari, *v. dep.* albergare, dimorare.
compello, compuli, compulsum, *v. a.* costringere, indurre.
complector, complexus sum, complecti, *v. dep.* abbracciare.
complexus, *pret. di* complector.
compositus, *part. di* componorebus foris et domi compositis (§ 136), tranquillate, rassettate le cose al di fuori e dentro il regno.
compulsus, *part. di* compello.
concussi, *pret. di* concutio.
concutio, concussi, concussum, concutere, *v. a.* scuotere, smuovere.
confectus, *part. di* conficio.
confero, contuli, collatum, conferre, *v. a.* condurre — conferre sese, condursi, trasferirsi.
confici, *infin. pass.* di conficio.
conficio, confeci, confectum, ere, *v. a.* formare, comporre; terminare, consumare — duris illos laboribus conficiebat (§ 81), gli sfiniva aggravandoli di dure fatiche — confici jussit tabernaculum (§ 12), comandò che si formasse un tabernacolo — re nondum confecta (§ 96), non essendo ancor terminata l'impresa — nisi confectis hostibus (§ 113), se non dopo aver tutti sconfitti i nemici.
confligo, conflixi, conflictum, *v. a.* combattere — parva manu cum hoste conflixit (§ 172), con poca gente venne a battaglia col nemico.
confluo, confluxi, confluxum, *v. n.* concorrere.
confluxi, *pret. di* confluo.
confodio, confodi, confossum, confodere, *v. a.* trafiggere.
confossus, *part. di* confodio.
congero, congessi, congestum, *v. a.* ammassare, radunare.
congessi, *pret. di* congero.
conjeci, *pret. di* conjicio.
conjectus, *part. di* conjicio.
conjicio, conjeci, conjectum, conjicere, *v. a.* gittar dentro — conjecit Joseph in carcerem (§ 45), fe' menar prigione Giuseppe — conjectis in Benjamin oculis (§ 63), gittato uno sguardo a Beniamino.
conscindo, conscidi, conscissum, *v. a.* stracciare, lacerare.
conscissus, *part. di* conscindo.
consedi, *pret. di* consideo.
consero, conserui, consertum, conserere, *v. a.* congiungere, commettere insieme — manum cum hoste conserere (§ 111), venire alle mani col nemico.
consideo, consedi, consessum, *v. n.* sedere insieme, adagiarsi.
consilium, *n. n.* consiglio, deliberazione; intendimento, proposito — unde venistis, et quo consilio? (§ 55) donde siete venuti, e con qual intendimento — audax consilium cepit et perfecit (§ 111), pigliò un' audace deliberazione e la compiè.
consisto, constiti, constitum, *v. n.* fermarsi, arrestarsi, non andar più oltre.

conspergo, conspersi, conspersum, *v. a.* spargere, bagnare.
conspersi, *pret. di* conspergo.
conspexi, *pret. di* conspicio.
conspicatus, *pret. di* conspicor.
conspicio, conspexi, conspectum, *v. a.* veder venire.
conspicor, conspicatus sum, ari, *v. dep.* guardare.
constiti, *pret. di* consisto.
constituo, constitui, constitutum, *v. a.* costituire, far presente.
constringo, constrinxi, constrictum, *v. a.* stringer forte.
constrictus, *part. di* constringo.
consuesco, consuevi, consuetum, *v. n.* esser solito.
consuevi, *pret. di* consuesco.
consulo, consului, consultum, *v. a.* consigliare, consultare — (§ 69), provvedere.
contero, contrivi, contritum, *v. a.* schiacciare.
contigerant (§ 23), *vedi* contingit.
contingit, contigit, *v. imp.* accadere, avvenire.
contraho, contraxi, contractum, *v. a.* contrarre, ristringere, stringere insieme—contracto exercitu (§ 99), messo insieme un esercito.
contractus, *part. di* contraho.
contudi, *pret. di* contundo.
contuli, *pret. di* confero.
contundo, contudi, contusum, contundere, *v. a.* abbattere.
coquo, coxi, coctum, coquere, *v. a.* cuocere.
correptus, *part. di* corripio.
corripio, correpi, correptum, *v. a.* prendere con violenza, rapire — magno timore correpti sunt (§ 86), furon presi da gran timore--subita formidine correpti (§ 115), presi da un subitaneo timore—statim ac Saulem spiritus malus corripiebat (§ 115), tostochè il cattivo spirito invaseva Saule.
corrumpo, corrupi, corruptum, *v. a.* corrompere, subornare.
corrupi, *pret. di* corrumpo.
coxi, *pret. di* coquo.
cresco, crevi, cretum, *v. n.* crescere, aumentarsi.
crevi, *pret. di* cresco.
cucurri, *pret. di* curro.
curro, cucurri, cursum, *v. n.* correre, muovere in fretta.

D

Decedo, decessi, decessum, *v. n.* allontanarsi—(§ 106), morire.
decepi, *pret. di* decipio.
deceptus, *part. di* decipio.
decerpo, decerpsi, decerptum, *v. a.* cogliere, strappare.
decessi, *pret. di* decedo.
decipio, epi, eptum, *v. a.* ingannare.
decusso, avi, atum, *v. a.* incrociare, spartire in forma di croce.
dedi, *pret. di* do.
deduco, deduxi, deductum, *v. a.* condurre, menare.
deductus, *part. di* deduco—deducti sunt ad mitius consilium (§ 41), si volsero a un partito più mite.
deduxi, *pret. di* deduco.
deerat, *imperfetto di* desum.
defeci, *pret. di* deficio.

defero, detuli, delatum, deferre, *v. a.* conferire, assegnare, attribuire.
deficio, defeci, defectum, deficere, *v. n.* mancare — decem tribus a Roboam defecerunt (§ 143), dieci tribù si ribellarono da Roboamo.
deflecto, deflexi, deflexum, *v. a.* e *n.* piegare; piegarsi — ad vitia deflexit (§ 171), si volse ad ogni maniera di vizii.
deflexi, *pret. di* deflecto.
defui, *pret. di* desum.
dejeci, *pret. di* dejicio.
dejicio, dejeci, dejectum, *v. a.* gittar giù, stramazzare.
delatus, *part. di* defero.
delectus, *part. di* deligo.
deleo, evi, etum, *v. a.* cancellare — delebo genus hominum (§ 14), distruggerò la generazione umana.
deligo, delegi, delectum, *v. a.* scegliere.
delitesco, delitui (*senza sup.*), delitescere, *v. n.* nascondersi.
delitui, *pret. di* delitesco.
deludo, delusi, delusum, *v. a.* ingannare — sua eum spes delusit (§ 121), gli fallì la speranza.
delusi, *pret. di* deludo.
demisi, *pret. di* demitto.
demitto, demisi, demissum, *v. a.* metter giù, inchinare — demittite eum in hanc foveam (§ 41), calatelo giù in questa fossa.
depromo, depromsi, depromtum, *v. a.* cavar fuori.
depromsi, *pret. di* depromo.
descisco, descivi, descitum, *v. n.* allontanarsi.
descivi, *pret. di* descisco.
desero, deserui, desertum, *v. a.* lasciare, abbandonare.
deserui, *pret. di* desero.
desilio, desilui, desultum, *v. a.* venir giù, smontare.
desilui, *pret. di* desilio.
desisto, destiti, destitum, *v. n.* cessare, rimanersi.
despondeo, despondi, desponsum, *v. a.* promettere.
despondi, *pret. di* despondeo.
destiti, *pret. di* desisto.
desum, defui (*senza sup.*), deesse, *v. a.* mancare.
deterreo, deterrui, deterritum, ere, *v. a.* spaventare — non deterruit homines a vitiis (§ 15), non tenne lontani gli uomini da' vizii — deterrebat fratres a tanto scelere (§ 41), stornava i fratelli dal commettere una sì grande scelleratezza.
detraho, xi, ctum, *v. a.* trar fuori.
detraxi, *pret. di* detraho.
detrudo, detrusi, detrusum, *v. a.* cacciar giù.
detrusi, *pret. di* detrudo.
devici, *pret. di* devinco.
devinco, devici, devictum, *v. a.* debellare, sconfiggere.
devoveo, devovi, devotum, *v. a.* dedicare, deputare — nos devovit neci (§ 187), ci deputò alla uccisione — se pro communi salute devovit (§ 204), si sagrificò alla comune salvezza.
devovi, *pret. di* devoveo.
digressus, *pret. di* digredior.
digredior, digressus sum, digredi, *v. dep.* scostarsi —

(§ 167), far digressione.
Dilabor, dilapsus sum, dilabi, *v. dep.* scappar via, disparire.
dilapsus, *pret. di* dilabor.
dimisi, *pret. di* dimitto.
dimitto, dimisi, dimissum, *v.a.* mandare, lasciar partire.
dispono, disposui, dispositum, *v. a.* disporre, mettere in ordine, a luogo.
disposui, *pret. di* dispono.
dissuadeo, dissuasi, dissuasum, *v. a.* dissuadere, sconsigliare, frastornare.
dissuasi, *pret. di* dissuadeo.
duco, duxi, ductum, *v. a.* condurre, menare — uxorem ducere (§ 56), menar moglie.

E

Edico, edixi, edictum, *v. a.* imporre, comandare.
edidi, *pret. di* edo.
editus, *part. di* edo.
edixi, *pret. di* edico.
edo, edidi, editum, *v. a.* produrre, cavar fuori — edidit uno partu duos filios (§ 27), partori due figliuoli a un corpo — edidit magnum clamorem (§ 32), diè un gran grido — multa et stupenda edidit prodigia (§ 84), operò molti e stupendi prodigi — specimen edidit (§ 138), diè un saggio.
edoctus, *part. di* edoceo — calamitate edoctus (§ 179), ammaestrato dalla sventura.
educo, xi, ctum, ere, *v. a.* cavar fuori — eduxit secum (§ 14), portò via con sè, recò seco.
eduxit, *pret. di* educo.
effero, extuli, elatum, efferre, *v. a.* levare, inalzare — laudibus efferre (§ 158), lodar grandemente.
effluo, effluxi, effluxum, *v. n.* scorrere, passare.
effluxi, *pret. di* effluo.
effodio, effodi, effossum, effodere, *v. a.* cavare.
effossus, *part. di* effodio.
egi, *pret. di* ago.
egredior, egressus sum, egredi, *v. dep.* uscire.
egressus, *pret. di* egredior.
ejeci, *pret. di* ejicio.
ejicio, ejeci, ejectum, *v.a.* scacciare, mandar via.
elabor, elapsus sum, elabi, *v. dep.* scorrere, passare — tres dies, quibus elapsis (§ 48), tre giorni, passati i quali.
elapsus, *pret. di* elabor.
elatus, *part. di* efferre — elatus victoria (§ 172), insuperbito, inorgoglito della vittoria.
emineo, eminui (*senza sup.*), *v. a.* star sopra, primeggiare.
eminui, *pret. di* emineo.
emisi, *part. di* emitto.
emissus, *part. di* emitto.
emitto, emisi, emissum, *v. a.* mandar fuori.
enascor, enatus sum, enasci, *v. n.* nascere, sorgere.
enatus, *pret. di* enascor.
enitor, enisus o enixus sum, eniti, *v. dep.* sforzarsi — (§ 101), partorire.
enixus, *part. di* enitor.
ereptus, *part. di* eripio.
erexi, *pret. di* erigo.
erigo, erexi, erectum, *v. a.* levare, inalzare, rizzare.

eripio, eripui, ereptum, *v. a.* torre via, trarre.
eripui, *pret. di* eripio.
erumpo, erupi, eruptum, *v. n.* uscir fuori.
erupi, *part. di* erumpo.
esto, *imperativo di* sum — esto bono animo (§ 47), sta di buon animo.
evado, evasi, evasum, *v. n.* andarne, uscirne — incolumis evasit (§ 168), ne uscì salvo.
evasi, *pret. di* evado.
exactus, *part. di* exigo — quibus exactis (§ 178), trascorsi, passati i quali.
excedo, excessi, excessum, *v. n.* appartarsi, allontanarsi — vita excessit (§ 166), morì.
excessi, *pret. di* excedo.
exhibeo, exhibui, exhibitum, *v. a.* presentare.
exhibui, *pret. di* exhibeo.
exorior, exoriris, exortus sum, exoriri, *v. n.* nascere, sorgere, venir sù.
exortus, *pret. di* exorior.
expello, expuli, expulsum, *v. a.* scacciare.
expergiscor, experrectus sum, expergisci, *v. dep.* destarsi, svegliarsi.
experrectus, *pret. di* expergiscor.
expono, exposui, expositum, *v. a.* esporre, render noto.
exposui, *part. di* expono.
expuli, *pret. di* expello.
exstruo, exstruxi, exstructum, *v. a.* costruire, edificare.
exstruxi, *pret. di* exstruo.
exuro, exussi, exustum, *v. a.* bruciare.
exustus, *part. di* exuro.

F

Faveo, favi, fautum o fotum, favere, *v. n.* favorire, proteggere.
favi, *pret. di* faveo.
fero, fers, tuli, latum, ferre, *v. a.* portare — ægre tulit (§ 8), sopportò mal volentieri — indigne ferre (§ 131), avere a male, non potere sgozzare.
fingo, finxi, finctum, *v. a.* formare, comporre.
finxi, *pret. di* fingo.
fœdus, *n. n.* patto, colleganza — icto fœdere, fermato il patto — fœdus facere, stringer colleganza.
fractus, *part. di* frango.
frango, fregi, fractum, *v. a.* rompere, spezzare.
fudi, *pret. di* fundo.
fundo, fudi, fusum, fundere, *v. a.* spargere, versare — fudit aciei partem sibi oppositam (§ 206), sbaragliò quella parte dell'oste ch'era incontro a lui.
fungor, functus sum, fungi, *v. dep.* esercitare, compiere — nemo certe fungetur melius illo munere (§ 83), niuno certamente saprà meglio adempire quel carico.

G

Genui, *pret. di* gigno.
gero, gessi, gestum, *v. a.* portare; operare — gessisti morem (§ 7, *v. la nota*) — rem bene gerere (§ 114), condurre bene l'impresa — nihil puc-

rile gessit (§ 145), nessuna cosa operò da fauciullo.

gessi, *pret. di* gero.

gigno, genui, genitum, giguere, *v. a.* generare.

H

Habeo, habui, habitum, *v. a.* avere, possedere, tenere—ut sciret quomodo se haberent (§ 40), per sapere come stessero—habebat in animo (§ 41), volgeva per l' animo, aveva in cuore.

habitus, *part. di* habeo—benigne habitus est ab hero (§ 44), è trattato benignamente dal padrone.

I

Illucesco, illuxi (*senza sup.*), illucescere, *v. a.* aggiornare, far giorno—ubi dies illuxit (§ 108), appena il giorno si fe' chiaro.

illuxi, *pret. di* illucesco.

immisi, *pret. di* immitto.

immitto, isi, issum, ittere, *v. a.* indurre (§ 2, 13).

impello, impuli, impulsnm, *v. a.* spingere.

impulsus, *part. di* impello.

incolo, incolui, incultum, *v. a.* abitare.

incolui, *pret. di* incolo.

incubo, avi, atum, *v. n.* star sopra—dabo tibi terram cui incubas (§ 34), ti darò una terra ove prendi stanza, ove fermi la tua dimora.

incubui, *pret. di* incumbo.

incumbo, incubui, incubitum, *v. n.* appoggiarsi.

indidi, *pret. di* indo.

indo, indidi, inditum, *v. a.* dare, imporre.

induco, induxi, inductum, *v. a.* introdurre.

induxi, *pret. di* induco.

ineo, inivi *o* inii, initum, inire, *v. a.* cominciare—inierunt convivium (§ 24), si misero a mangiare insieme.

inerat, *imperfetto di* insum.

infero, intuli, illatum, inferre, *v. a.* introdurre; apportare—bellum Amalecitis intulit (§ 114), mosse guerra agli Amaleciti—nec ausus est illi manus violentas inferre (§ 134), nè osò di mettergli addosso una mano violenta.

ingredere (§ 23), *imper. di* ingredior.

ingredior, ingressus sum, ingredi, *v. dep.* entrare.

ingressus sum, *pret. di* ingredior.

inii, *pret. di* ineo.

insecutus, *pret. di* insequor.

insequor, insecutus sum, insequi, *v. dep.* inseguire, perseguitare.

insero, inserui, insertum, *v. a.* metter dentro, introdurre—annulum Joseph digito inseruit (§ 53), pose l' anello al dito di Giuseppe.

inserui, *pret. di* insero.

insilio, insilivi *o* insilii *e* insilui, insultum, insilire, *v. n.* saltar sù—insiliit in collum ejus (§ 77), si gittò al suo collo.

insisto, institi, institum, insi-

stere, *v. a.* insistere, rinnovare le instanze.
institi, *pret. di* insisto.
insum (*senza pret. e sup.*), inesse, *v. n.* esser dentro, trovarsi dentro.
intellexi, *pret. di* intelligo.
intelligo, intellexi, intellectum, *v. a.* comprendere.
interemtus, *part. di* interimo.
intereo, interii, interitum, interire, *v. n.* morire.
interfeci, *pret. di* interficio.
interficio, interfeci, interfectum, *v. a.* uccidere.
interii, *pret. di* intereo.
interimo, interemi, interemtum, *v. a.* uccidere.
intuli, *pret. di* infero.
invado, invasi, invasum, *v. a.* invadere, investire, assalire.
invalesco (*o* invaleo), invalui (*senza sup.*), *v. n.* rafforzarsi, prender vigore — omnia vitia invaluere (§ 11), tutt'i vizii miser alte le radici.
invalui, *pret. di* invalesco *o* invaleo.
invasi, *pret. di* invado.
irruo, irrui, irrutum, *v. n.* gittarsi con impeto, lanciarsi — irruit in Abelem (§ 9), si gittò addosso ad Abele.
iter, itineris, *n. n.* cammino, viaggio — iter faciens (§ 33), cammin facendo — iter persecutus (§ 35), proseguendo il cammino.

J

Jubeo, jussi, jussum, *v. n.* e *a.* imporre, comandare.
jussi, *pret. di* jubeo.

L

Liberi, orum, *n. dif.* figliuoli.
libet, libuit, libitum, libere, *v. impers.* piacere.
libuit, *pret. di* libet.
linivi, *pret. di* linio (*v. la nota al* § 11).
locutus, *pret. di* loquor.
loquor, locutus sum, loqui, *v. dep.* parlare.
lotus, *part. di* lavo — lota facie (§ 64), lavatosi il viso.
lugeo, luxi, luctum, *v. a.* rimpiangere — luxitque illum diu (§ 78), lungamente il rimpianse.
luo, lui (*senza sup.*), luere, *v. a.* pagare, scontare — lues pœnam peccati (§ 8), espierai la pena del peccato.
luxi, *pret. di* lugeo.

M

Mactus, *agg.* (*quasi* magis auctus) — macte animo (§ 98), sii di buon animo, rincorati.
malo, mavis, malui (*senza sup.*), malle, *v. n.* voler piuttosto.
malui, *pret. di* malo.
maneo, mansi, mansum, *v. n.* rimanere.
mansi, *pret. di* maneo.
manus, us, *n. f.* mano (*vedi* confligere *e* conserere).
misereor, misertus sum, misereri, *v. dep.* aver compassione.
misertus, *pret. di* misereor.
misi, *pret. di* mitto.
mitto, misi, missum, *v. a.* mandare.

N

Nequeo, nequivi *o* nequii, nequitum, *v. n.* non potere.
nequivi, *pret. di* nequeo.
novi, novisti, nosse, *dif.* conoscere, sapere.
nubo, nupsi, nuptum, *v. a.* coprire, velare; *e perchè le donne andando a marito, si velavano*, nubere alicui *si disse per* isposare alcuno — proficiscatur tecum, nuptura Isaac (§ 24), parta insieme con te, per andare sposa ad Isacco.
nupturus, *ved.* nubo.

O

Obduco, obduxi, obductum, *v. a.* circondare, porre intorno — quum obduxero nubes cœlo (§ 14), quando avrò coperto di nugoli il cielo.
obduxero, *ved.* obduco.
obeo, obivi *o* obii, obitum, *v.a.* compiere — diem supremum obire (§ 136), morire.
obii, *pret. di* obeo.
oblitus, *pret. di* obliviscor.
obliviscor, oblitus sum, oblivisci, *v. dep.* dimenticarsi.
obrui, *infinito passivo di* obruo (*vedi*).
obruo, obrui, obrutum, *v. a.* coprire, opprimere — filium illius lapidibus obrui jussit (§ 171), comandò che fosse lapidato il figliuolo di colui.
obstupesco, obstupui (*senza supino*), *v. n.* esser preso da stupore.
obstupui, *pret. di* obstupesco.
obtuli, *pret. di* offerre.
occubui, *pret. di* occumbo.
occumbo, occubui, occubitum, *v. n.* cadere, morire.
offendo, offendi, offensum, *v. a.* offendere, inciampare — pedibus offendens (§ 162), incespicando.
offero, obtuli, oblatum, offerre, *v. a.* offerire, presentare, porgere.
operio, operui, opertum, *v. a.* coprire.
operui, *pret. di* operio.
oppetii, *pret. di* oppeto.
oppeto, oppetii, oppetitum, *v.a.* soffrire; soggiacere, andar incontro.
opus, *n. m.* opera; fattura — quidnam operis haberent (§ 74), in che fossero occupati, qual fosse il loro mestiere — opus esse (§ 71), far bisono (*ved.* praebeo).
orbis, *n. m.* circolo, giro — orbis terrarum (§ 14), *e* orbis *assolutamente* (§ 16), il mondo, la terra.
orior, ortus sum, oriri, *v. dep.* nascere, sorgere.
ortus, *pret. di* orior.
osculatus, *pret. di* osculor.
osculor, osculatus sum, osculari, *v. dep.* baciare.

P

parco, peperci, parsum, *v. n.* perdonare, risparmiare.
pareo, parui (*senza sup.*), parere, *v. n.* obbedire.
pario, peperi, partum, parere, *v. a.* partorire.
parui, *pret. di* pareo.

pello, pepuli, pulsum, *v. a.* scacciare.
peperi, *pret. di* pario.
peperci, *pret. di* parco.
peractus, *part. di* perago.
perago, peregi, peractum, *v. a.* compiere, terminare—vix peracto sacrificio (§ 111), appena compinto il sacrificio.
percello, perculi, perculsum, *v. a.* percuotere — metu perculsi (§ 88), presi da timore.
percitus, *pret. di* percieo— furore percitus (§ 129), invaso da furore.
perculsus, *part. di* percello.
percontor, percontatus sum, percontari, *v. dep.* interrogare, domandare.
percontatus, *pret. di* percontor.
perfeci, *pret. di* perficio.
perficio, perfeci, perfectum, *v. a.* mandare a fine, compiere, eseguire— mandata Joseph perfecit (§ 65), eseguì la commessione datagli da Giuseppe.
pergo, perrexi, perrectum, pergere, *v. n.* andare, conferirsi, tramutare.
perimi, *inf. pass. di* perimo.
perimo, peremi, peremtum, *v. a.* uccidere.
perrexi, *pret. di* pergo.
perstiti, *pret. di* persto.
persto, perstiti, perstitum, *v.n.* perseverare, persistere — quum Pharao in sententia perstaret (§ 84), stando duro Faraone nel suo proponimento.
pertæsus, *agg.* annojato, infastidito fortemente (*deriva dall' impers.* pertædet).
pertraho, pertraxi, pertractum, *v.a.* trasportare, strascinare.
pertraxi, *pret. di* pertraho.
peto, petii, petitum, *v. a.* chiedere, domandare—petere regionem (§ 16), andare in una regione.
polliceor, pollicitus sum, polliceri, *v. dep.* promettere.
pono, posui, positum, ponere, *v. a.* porre, allogare.
poposci, *pret. di* posco.
porrexi, *pret. di* porrigo.
porrigo, porrexi, porrectum, *v. a.* porgere, dare.
posco, poposci, poscitum, *v. a.* domandare, richiedere.
posui, *pret. di* pono.
potestas, atis, *n. f.* potere, facoltà — facere potestatem (§ 188), conceder facoltà.
potior, potitus sum, potiri, *v. dep.* impadronirsi, occupare —solio potitus est (§ 81), occupò il trono.
potitus, *pret. di* potior.
præbeo, præbui, præbitum, *v. a.* somministrare, dare— omnia quæ opus erunt vobis præbiturus sum (§ 71), io sono per somministrarvi tutte quelle cose che vi faranno bisogno— uni comitum latus transfodiendum præbuit (§ 124), porse il lato a un suo compagno perchè il trafiggesse.
præbiturus, *ved.* præbeo.
præcepi, *pret. di* præcipio.
præcipio, præcepi, præceptum, *v. a.* comandare, ingiugnere.
præcucurri, *pret. di* præcurro.
præcurro, præcucurri, præcursum, *v. n.* correre innanzi.
præerat (§ 46), *ved.* præsum.

præfeci, *pret. di* præficio.
præfero, prætuli, prælatum, *v. a.* portare innanzi.
præficio, præfeci, præfectum, *v. a.* preporre—præfecit cum domui suæ (§ 44), il fece sopracciò della sua casa—David Joab suis copiis præfecit (§ 131), Davide fe'capitanar le sue milizie a Gioabbo.
præmisi, *pret. di* præmitto.
præmitto, præmisi, præmissum, *v. a.* mandare, spedire innanzi.
præsum, præes, præfui (*senza sup.*), præesse, *v. n.* essere innanzi, presedere — alter prærat pincernis, alter pistoribus (§ 46), l'uno era il capo de' coppieri, l'altro de' panattieri.
precatus, *pret. di* precor.
precor, precatus sum, precari, *v. dep.* pregare — bene precabitur tibi (§ 29), ti pregherà dal cielo ogni bene — bene precatus regi (§ 75), avendo fatto grandi felicitazioni al re.
procedo, processi, processum, *v. n.* andare innanzi—processit obviam (§ 73), si fe' incontro.
processi, *pret. di* procedo.
prodeo, prodivi *o* prodii, proditum, prodire, *v. n.* uscir fuori, apparire.
prodii, *pret. di* prodeo.
produco, produxi, productum, *v. a.* protrarre, allungare — (105), menare innanzi.
produxi, *pret. di* produco.
profectus, *pret. di* proficiscor.
profero, protuli, prolatum, *v. a.* profferire, pronunziare; dar fuori, metter fuori—linguam postulanti protulit amputandam (§ 183), a chi la richiedeva porse la lingua per farla recidere.
proficiscor, profectus sum, proficisci, *v. dep.* partire.
profundo, profudi, profusum, *v. a.* versar largamente—lacrimas profudit (§ 125), versò un fiume di lagrime — vitam profundere (§ 123), dar la vita.
progredior, progressus sum, progredi, *v. dep.* uscir fuori, farsi innanzi, inoltrarsi—progressus obviam puellæ (§ 21), fattosi incontro alla donzella.
progressus, *pret. di* progredior.
prosint (§ 40), *ved.* prosum.
prospexi, *pret. di* prospicio.
prospicio, prospexi, prospectum, *v. a.* vedere una cosa ch'è lungi (*procul aspicere*).
prosterno, prostravi, prostratum, *v. a.* gittare al suolo, stramazzare.
prostravi, *pret. di* prosterno.
prosum, prodes, profui (*senza sup.*), prodesse, *v. n.* giovare.
protuli, *pret. di* profero.
prudens, *agg.* prudente, accorto—id prudens feci (§ 77), ciò feci avvedutamente, non a caso.
pulsus, *pret. di* pello.
purgo, avi, atum, *v. a.* purgare—se purgare (§ 62), scagionarsi, scolparsi, giustificarsi.

Q

Quiesco, quievi, **quietum**, ere, *v. n.* riposare.
quievi, *pret. di* **quiesco.**

R

Ratus, *part. di* reor.
recipio, recepi, receptum, *v. a.* ricevere, raccogliere—ego illum recipio in fidem meam (§ 61), lo prendo sotto la mia sicurtà, entro io mallevadore della sua salvezza — recepit animum (§ 72), riprese animo.
refero, retuli, relatum, referre, *v. a.* riportare — gratiam referre, rimeritare.
rejeci, *pret. di* rejicio.
rejicio; rejeci, rejectum, *v. a.* rigettare.
relictus, *part. di* relinquo.
relinquo, reliqui, relictum, *v.a.* lasciare, abbandonare.
reliqui, *pret. di* relinquo.
remaneo, remansi, remansum, *v. n.* restare, rimanere.
remansi, *pret. di* remaneo.
reor, ratus sum, reri, *v. dep.* stimare, pensare.
rependo, rependi, repensum, *v.a.* rendere in cambio—quare injuriam pro beneficio rependistis? (§ 65) perchè rendeste ingiuria in cambio di beneficio? (*cioè* rimeritaste il beneficio con una ingiuria) — grates debitas rependere (§ 165), rendere i dovuti ringraziamenti.
rescio, rescivi *o* rescii, rescitum, *v. n.* venir a sapere, risapere.
rescivi, *pret. di* rescio.
resisto, **restiti**, **restitum**, *v. n.* resistere, opporsi.
respexi, *pret. di* respicio.
respicio, respexi, **respectum**, *v. a.* guardare.
restiti, *pret. di* resto *e di* resisto.
restituo, restitui, restitutum, *v. a.* restituire, tornare nel pristino stato—rem afflictam restituet (§ 131), tornerà in buono stato le mal condotte cose.
retineo, retinui, retentum, *v.a.* ritenere, rattenere.
retinui, *pret. di* retineo.
retuli, *pret. di* refero.
reversus, *pret. di* revertor.
revertor, reversus sum, reverti, *v. dep.* ritornare.
revoco, avi, atum, *v. a.* richiamare, ricondurre—nec illum calamitas ad meliorem mentem revocavit (§ 174), nè la calamità il ridusse a miglior senno.
rumpo, rupi, ruptum, *v. a.* rompere, spezzare.
rupi, *pret. di* rumpo.

S

Satis, *avv.* abbastanza — mihi satis est (§ 22), a me basta, io son contento.
scidi, *pret. di* scindo.
scindo, scidi, scissum, *v. a.* lacerare, stracciare.
sciscitatus, *pret. di* sciscitor.
sciscitor, sciscitatus sum, sciscitari, *v. dep.* domandare, interrogare.
scrutatus, *pret. di* scrutor.
scrutor, scrutatus sum, scru-

tari, *v. dep.* ricercare minutamente, con diligenza.
secedo, secessi, secessum, *v. n.* ritirarsi.
secessi, *pret. di* secedo.
senesco, senui (*senza sup.*), senescere , *v. n.* invecchiare , farsi vecchio.
senui, *pret. di* senesco.
specto , avi, atum , are , *v. n.* guardar fisamente—quorsum spectant ista somnia ? (§ 39) a che vogliono alludere cotesti sogni ? ove mirano cotesti sogni?—quorsum spectet ista lapidum congeries (§ 94),che voglia significare questo ammassamento di pietre.
sperno, sprevi, spretum , *v. a.* sprezzare, non curare.
spondeo , spopondi , sponsum , *v. n.* promettere.
spopondi, *pret. di* spondeo.
sprevi, *pret. di* sperno.
steti, *pret. di* sto.
sto , steti , statum , *v. n.* star fermo, arrestarsi.
sublatus, *part. di* tollo.
subnixus , *agg.* sostenuto, appoggiato.
subripio, subripui, subreptum, *v. a.* sottrarre , tor di nascosto.
subripui, *pret. di* subripio.
suffectus, *part. di* sufficio — in locum suffectus (§ 181), posto in luogo, surrogato.
sumito, *imperativo* di sumo.
sumo , sumsi , sumtum, *v. a.* prendere — id totum sumo mihi (§ 30), lo prendo tutto a mio carico.
sumsi, *pret. di* sumo.
superest, *ved.* supersum.
supersum , superes , superfui (*senza sup.*), superesse, *v. n.* avanzare , rimanere — alius vero non superest (§ 56), l'altro non è più tra vivi.
suppono,supposui,suppositum, *v.a.* sottoporre; porre di soppiatto.
supposui, *pret. di* suppono.
surgo, surrexi, surrectum, *v.n.* sorgere, levarsi.
surrectus, *part. di* surrigo.
sustuli , *pret. di* tollo.

T

Tango, tetigi, tactum, *v.a.* toccare.
tetigi , *pret. di* tango.
tingo, tinxi, tinctum, *v. a.* tingere , spruzzare.
tinxi , *pret. di* tingo.
tollo , sustuli , sublatum , tollere , *v. a.* togliere , levare.
tondeo , totondi , tonsum, *v. a.* tosare , radere.
totondi , *pret. di* tondeo.
tradidi , *pret. di* trado.
trado , tradidi , traditum , *v. a.* consegnare , dar in mano , in potere.
trajeci , *pret. di* trajicio.
trajectus , *part. di* trajicio.
trajicio, traject, trajectum, *v.a.* traghettare , passare.
transfero, transtuli, translatum, transferre, *v. a.* trasferire , trasportare.
transtuli , *pret. di* transfero.
tribuo , tribui , tributum , *v. a,* dare , attribuire , concedere.
tuli , *pret. di* fero.

U

Ulciscor, ultus sum, ulcisci, *v. dep.* vendicare.
ultus, *pret. di* ulciscor.
usus, *pret. di* utor.
utere (§ 3), *imper. di* utor.
utor, usus sum, uti, *v. dep.* usare, servirsi.

V

Venatum, *supino di* venor.
venor, venatus sum, venari, *v. dep.* cacciare, andare alla caccia — profectus est venatum (§ 28), partì per la caccia.
Veto, vetavi *o* vetui, vetatum *o* vetitum, *v. a.* vietare, proibire.
vetui, *pret. di* veto.
via, *n. f.* via, strada, cammino — sese in viam dederant (§ 65), si erano messi in cammino.
vindico, avi, atum, are, *v. a.* vendicare — vindicare in libertatem (§ 101), far libero, rimettere in libertà.

—•••—